

A KÉT VILÁGHABORÚ KÖZÖTT NAGY-ROMANIÁBAN

GRÓF MIKES ÁRMIN (1868–1944)*

A zabolai Mikes család székely eredetű, melyet 1693-tól bárói, 1696-ban pedig grófi rangra emeltek.¹ Mikes Ármin 1868. június 26-án született Zabolán. 1879 és 1887 között a bécsi Theresianum diákja, ahol 1887 júliusában érettségizett.² Tanulmányait Münchenben politikatudománnyal és erdőgazdálkodással folytatta.³ A magyar sajtóban 1887 augusztusában tűnt fel a neve,⁴ kezdetben szórványos utalásokkal, majd az 1900-as évek-től közéleti szereplőként egyre sűrűbben emlegetve.⁵ Ennek megfelelően nyomom követhető a korabeli budapesti főúri társasági világban,⁶ löver-

* A tanulmány alapját képező kutatást az MTA Domus szülőföldi ösztöndíj 2017/2018. évi pályázata és a Balassi Intézet – Bukaresti Magyar Intézet támogatta.

¹ NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*, VII., Ráth Mór, 1860, Pest, 473–475. p.

² Vö. RÉBAY Magdolna: *Négy erdélyi arisztokrata család/nemzetség* (Jósika, Klebelsberg, Majthényi, Mikes) tagjai a kalksburgi jezsuita kollégiumban és a bécsi Theresianumban a dualizmus korában, <http://real.mtak.hu/27033/1/Rebay_Erdely.pdf> (letöltve: 2018. 04. 17.).

³ Arhivele Naționale Biroul Județean Covasna [Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Fiókja, a továbbiakban ANBJC], fond Brigada Specială de Siguranță Sfântu Gheorghe 1921–1940 [Sepsiszentgyörgyi Különleges Biztonsági Brigád / Sepsiszentgyörgyi Sziguránca Brigád 1921–1940 fond, a továbbiakban fond BSSSG], 36/1621 (Dosar relativ la Mikes Armin supus ungur din comuna Zăbala / Mikes Ármin Zabola községi magyar alattvaló dossziéja) sz. d. 60–61. f. A sepsiszentgyörgyi Sziguráncán 1926. április 14-én felvett kihallgatási jegyzőkönyv kolozsvári líceumot említ a svájci egyetemi tanulmányok mellett.

⁴ Napi hírek (A legutóbbi tüzekről), *Budapesti Hírlap*, 1887. augusztus 18., 6. p.

⁵ Belpolitikai hírek. Sándor József beszámolója, *Pesti Hírlap*, 1904. július 7., 4. p.; Belpolitikai hírek. A kereskedelmi államtitkár Brassóban, *Pesti Hírlap*, 1907. december 7., 5. p.; Egyházi élet. Püspökszentelés a bazilikában, *Pesti Hírlap*, 1912. január 2., 8. p.; Kultúrünnep Brassóban. Magyar-szász-román barátkozás, *Pesti Hírlap*, 1913. június 3., 35. p.; Napi hírek (A Nemzeti Kaszinó közgyűlése), *Pesti Hírlap*, 1917. február 5., 6. p.; Szemere Miklós lakomája, *Pesti Hírlap*, 1918. március 13., 5. p.

⁶ A bandérium, *Pesti Hírlap*, 1892. június 7., 3 p.; Szent Margit-szigeti vendégek névsora, *Pesti Hírlap*, 1907. május 19., 10. p.; Napi hírek (Fényes estély), *Pesti Hírlap*, 1907. április 30., 11. p.; A budapesti repülőversenyek, *Pesti Hírlap*, 1910. május 22., 11. p.; A királynak bemutatott hölgyek, *Pesti Hírlap*, 1911. február 24., 12. p.; Egyletek és intézetek. Góthék a Műbarátok Körében, *Pesti Hírlap*, 1911. március 4., 7. p.

senyeken⁷ és falkavadászatokon,⁸ de ezen túlmenően művészetpártoló⁹ és nem utolsósorban – feleségével, gr. Bethlen Klementinával¹⁰ – a közjótékonyasági, karitatív események állandó résztvevője.¹¹ Az 1890-es évektől korszerű erdőgazdálkodás és vidékfejlesztés kapcsolódik nevéhez, melyet kezdetben háromszéki birtokain valósított meg (ipart telepített, fűrésztelepek és a híres zabolai ménes alapítója, felesége a zabolai árvaház és a helyi szövőgyár létrehozója).¹² A folyamatos erdővásárlás¹³ előbb regionális, majd országos tényezővé tette, aki végül a Monarchia határain túl is befektetett. 1905-ben létrehozta a Gróf Mikes Zabolai Erdőgazdasága és Fűrésztelepei Részvénytársaságot, mely 1918-ra az „őserdő”-vásárlások és fúziók következtében a Monarchia egyik legnagyobb fafeldolgozó vállalatává vált.¹⁴ Szintén 1905-ben létrehozta Romániában a bukaresti székhelyű „Țișța” erdőkiaknázó részvénytársaságot, melyet 1912-től magyar és osztrák pénzintézmények finanszíroztak, és amelyben a Rothschild-csoport is képviseltette magát.¹⁵ Cégeinek részvényeit a Budapesti Áru-

⁷ Lóverseny Erdélyben, *Pesti Hírlap*, 1892. november 7., 5. p.; Polo és díjugratás, *Pesti Hírlap*, 1909. május 13., 13. p.

⁸ Vadászat. Falkavadászat Erdélyben, *Pesti Hírlap*, 1902. február 2., 21. p.

⁹ Képzőművészet (Tanulmányút), *Pesti Hírlap*, 1907. szeptember 22., 9. p.; Képzőművészet (A Nemzeti Szalon karácsonyi tárlata), *Pesti Hírlap*, 1908. december 4., 9. p.

¹⁰ Eljegyzésükről L. például: *Pesti Hírlap*, 1896. január 25., 8. p.

¹¹ Multságok. Protestáns bál, *Pesti Hírlap*, 1911. január 22., 12–13. p.; Napi hírek (A gyermeknapok gyűjtői), *Pesti Hírlap*, 1912. május 3., 11. p.; Egyletek és intézetek. Házavatás. A nyomorék gyermekek országos otthona, *Pesti Hírlap*, 1913. május 6., 35. p.; A Vörös Félhold-mozgalom, *Pesti Hírlap*, 1915. január 26., 8. p.; Színház és zene (A budapesti katona-otthon hangversenye), *Pesti Hírlap*, 1916. március 2., 8. p.

¹² Ipar. Új gyár-alapítások, *Pesti Hírlap*, 1891. október 20., 10. p.; Iparügyek. Petróleumkutatás Háromszék megyében, *Pesti Hírlap*, 1911. április 28., 18. p.; *Keleti Újság*, 1928. november 23., 5. p.; Szerkesztői üzenetek. Székelyszóttos, *Keleti Újság*, 1938. május 2., 14. p.; Három kézdivásárhelyi egyesület közgyűlése, *Keleti Újság*, 1939. március 31., 4. p.; Oláh-Gál Elvira beszélgetése Roy Chowdhury, szül. zabolai Mikes Katalin grófnővel – Újrakezdeni, mint annyszor a történelemben, *Székelyföld*, 2012. október, L.: <<http://www.hargitakiado.ro/cikk.php?a=MTc1MA==>> (letöltve: 2018. 03. 31.).

¹³ Iparügyek. Új faipari vállalat, *Pesti Hírlap*, 1905. november 25., 15. p.

¹⁴ Közgazdaság. Nagy erdővétel Romániában, *Pesti Napló*, 1913. november 12., 23. p.; Közgazdaság. Gróf Mikes Zabolai Erdőtársasága és Fűrésztelepei R. T. E. társaság, *Pesti Hírlap*, 1917. február 7., 14. p.; Közgazdaság. Erdővásárlás, *Pesti Hírlap*, 1917. augusztus 11., 12. p.; EGRY Gábor: Út a csúcsra – Egy arisztokrata erdőmágnás a háborúban, *Hadszínkép és háttér blog*, 2017. szeptember 12., <http://hat-had.blog.hu/2017/09/12/ut_a_csucsra_egy_arisztokrata_erdomagnas_a_haboruban> (letöltve: 2018. 04. 13.).

¹⁵ Közgazdaság. Egy magyar vállalat vesztesége Romániában, *Pesti Hírlap*, 1911. május 6., 14. p.; Iparügyek. Nagy tranzakció a faiparban, *Pesti Hírlap*, 1912. augusztus 1., 18. p.; Új élet Bukarestben. Beszélgetés egy Romániában élő magyarral, *Pesti Hírlap*, 1917. február 26., 6–7. p.; Közgazdaság. Hajsza a fáért, *Pesti Hírlap*, 1918. augusztus 16., 9. p.

és Értéktőzsde is jegyezte.¹⁶ Az első világháború eseményei kedvezően hatottak Mikes üzleti érdekeltségeire. Jelzi ezt a montenegrói erdőségek felvásárlása,¹⁷ máramarosi favállalatai,¹⁸ budapesti ingatlanüzletei,¹⁹ és hogy 1918 júniusában a 8. hadikölcsönre 4 millió koronát jegyzett, addigra összesen 10 millió koronát, amivel a magyar arisztokrácia élére állt.²⁰ Az 1918. május 7-i bukaresti különbéke az Osztrák–Magyar Monarchia számára 5000 négyzetkilométer területnyereséget regisztrált, és főleg a királyi és császári kamarás Mikes Árminnak voltak erdői az új „magyar” földön.²¹

Az első világháború elvesztése és a bekövetkező impériumváltozás felülírta a térség lakóinak életét. E tanulmány Mikes Ármin két világháború közötti védekezési módszereinek többsikű bemutatására tesz kísérletet. Trianon után egyéni története az erdélyi magyar kisebbségi sorshoz igazodik, de a rendelkezésre álló eszközök nem az átlagember eszközei. A magyar főnemesség tagja, iparvállalatok tulajdonosa, mai szóval „bussinessman”,²² aki mind a budapesti, mind a bukaresti királyi udvarba bejáratos, és a fővárosi arisztokráciák támogatása mellett politikusok és a korabeli nagypolgárság segítségére is számíthat. Érdekeltségeinek megmentésére irányuló erőfeszítéseit az új román társadalmi valóság közepette három pontban vizsgálom.

¹⁶ Közgazdaság. Pénzügyi hírek. A Földbirtok és Telekbank Részvénytársaság, *Pesti Hírlap*, 1917. február 8., 14. p.

¹⁷ Közgazdaság. Magyar faipari vállalatok erdőket vásároltak Montenegróban, *Magyarország*, 1918. január 13., 7. p.

¹⁸ Közgazdaság. Pénzügyi hírek. A Dolhai faipar r.-t., *Pesti Hírlap*, 1917. február 2., 14. p.; Közgazdaság. A Dolhai Faipar Részvénytársaság, *Pesti Hírlap*, 1917. február 18., 19. p.; Közgazdaság. A borsova-völgyi erdőségek, *Pesti Hírlap*, 1918. január 24., 7. p.

¹⁹ Közgazdaság. 6 milliós házvásár, *Pesti Hírlap*, 1918. április 20., 9. p.

²⁰ A társadalom és a háború, *Pesti Hírlap*, 1914. augusztus 11, 8. p.; Közgazdaság. Pénzügyi hírek. Az ötödik hadikölcsön, *Pesti Hírlap*, 1916. november 24., 14. p.; Közgazdaság. A nyolcadik hadikölcsön, *Pesti Hírlap*, 1916. június 15., 8. p.; Közgazdaság. A nyolcadik hadikölcsön, *Pesti Hírlap*, 1916. július 18., 11. p.

²¹ A román békekötés, *Pesti Napló*, 1918. május 9., 5. p.

²² Roy Chowdhury de Ulpur (sz. zabolai gróf Mikes) Katalin közlése. 1944. október 15-én született Szombathelyen, nemzetisége: magyar, vallása: római katolikus, tanulmányai: fordító tolmács német–magyar–oroszlak a Grazi Egyetemen, nyugdíjas. Az interjút Zabolán, 2017. november 9-én Jánosi Csongor készítette. Az interjú a szerző személyes archívumában található.

*Kísérletek a román állampolgárság megszerzésére –
Útlevészszerzés, honosság, román oltalmi státusz*

A román politikai elit hagyományosan barátságtalan volt kisebbségeivel, és ez az állampolgárság megadásának kérdésében a jogalkotásra is rányomta bélyegét. Már a cári katonai megszállás alatt létrejött 1831-es Regulamentele Organice is kizáró jellegű volt, és ez nem változott a modern román állam megszületését követően az 1865-ös román polgári törvénykönyvben és az 1866-os alkotmányban sem. A nemzet etnokulturális közösségként történő értelmezése volt a mérvadó, és ennek megfelelően a román polgári törvénykönyv a *ius sanguinis* (vér szerinti) elvet vette alapul a román állampolgárság megadásakor. Az 1866-os alkotmány hierarchikusan értelmezte az állampolgárságot, és az első világháborúig a társadalmi megszorítás hatékony eszközeként szolgált, miután a korabeli politikai közösségbe csupán román etnikumúak tartozhattak, ami kizárólagos hozzáférést biztosított a földtulajdonhoz, a közigazgatási tisztségekhez és a politikai szerepvállaláshoz. Ugyanakkor a *ius soli* elvének hiánya az állampolgárság megadásakor alacsonyabb státuszú lakossággá degradálta az országban élők jelentős részét – a zsidókat és 1909/1913-ig az 1878-ban csatolt Észak-Dobrudda lakosságát –, amelytől bár elvárta az adózást és a kötelező katonai szolgálatot, ugyanakkor megtagadta a politikai jogok és bizonyos gazdasági tevékenységek gyakorlását.²³

Romániában az állampolgárság nélküli alattvalók emancipációja értelemszerűen a nagy geopolitikai események hatáskörébe tartozott, miután nem volt esély kedvező pluralista politikai diskurzus kialakulására.²⁴ A kérdést látszólag *megoldotta* a párizsi kisebbségi szerződés, amely Nagy-Románia etnikai kisebbségeinek is nemzetközi jogvédelmet biztosított, és amelyet 1919. szeptember 10-én Románia is aláírt az Ausztriával kötött saint-germaini békeszerződés részeként. A gondok azonban nem oldódtak meg az 1923-as alkotmány és az 1924. évi állampolgársági törvény ellenére sem. A valóságban az ellenkezője történt: a két világháború közötti román politikai életet a nemzeti identitás radikális definíciói uralták, amelyek megkülönböztették a *vér szerinti* román állampolgárokat a *papírosoktól*, és megpróbálták kizárni az utóbbia-

²³ IORDACHI, Constantin: Cetățenie și identitate națională în România: o trecere istorică în revistă, *Altera*, 2004, 24. szám, 35–61. p., 35–39. p. L.: <<http://altera.adatbank.transindex.ro/pdf/24/004.pdf>> (letöltve: 2018. 04. 29.).

²⁴ Ennek megfelelően említhető az 1878. július 13-i berlini szerződés 44. cikkelye, amely Románia függetlenségének elismerését a nem keresztény alattvalók állampolgárságának megadásához kötötte, vagy a központi hatalmakkal 1918 májusában megkötött különbéke, ahol a szerződés 27. és 28. cikkelyei kimondták azoknak a romániai zsidóknak a honosítását, akik a román hadseregben harcoltak vagy pedig az országban élő olyan szülők leszármazottjai voltak, akik korábban sosem voltak idegen hatalom alattvalói. *Uo.*, 40–43. p.

kat az alapvető társadalmi-politikai jogokból. A 28%-nyi etnikai kisebbséget és dominanciájukat az újonnan megszerzett városok társadalmi-gazdasági életében a román politikai elit a nemzeti konszolidáció fő akadályaként értelmezte, és ez az *államosító nacionalizmus* felerősödéséhez vezetett.²⁵

Mikes Ármint a román állampolgárság hiánya kiszolgáltatotta az új jogrend előtt és vesztes szerepkörbe sorolta iparvállalatai államosításakor és földbirtokai kisajátításakor. 1921. évi hazatérésében nagy szerepet játszott a Román Kereskedelmi Bank, mely kicsikarta a beleegyezést az *abszenteizmus*²⁶ körülményeit vizsgáló Sziguráncától és a külügyminisztériumtól. A gróf 1926-ig *őshonosságát* kívánta bizonyítani a zabolai községhez, a marosvásárhelyi ítéletábránál, majd a semmitőszék előtt, de az abszenteizmus bizonyításában érdekelt román állami szervek előtt nem járhatott sikerrel. Ekkor taktikát váltott és honosításért (*naturalizare*) folyamodott, mellyel román oltalmi (*protejat român*) státuszra tett szert, miközben továbbra is külföldi alattvalónak (*supus străin*) tartották. A jogi kiskapuk felhasználása folyamatosan megújított szabad tartózkodási jegyet és útlevelet biztosított neki, illetve családjainak.

Útlevélszerzési nehézségek (1921)

Mikes Árminnak elsősorban a folyamatban lévő Tișița-per – a névadó erdőkikiaknázó részvénytársaság felszámolása és román állami kisajátítása – miatt kellett Erdélybe hazatérnie, és érdekeltségeit veszélyben érezve latba vetette kapcsolatait. 1921. január 29-én a bukaresti Román Kereskedelmi Bank a belügyminisztérium alá tartozó Általános Rendőrségi és Biztonsági Igazgatóság (Direcția Poliției și Siguranței Generale, röviden DPSG, közhasználatban Sziguránca)²⁷ vezérigazgatójához intézett levélben kérelmezte Mikes pénzügyi érdekeket követő bebocsátását Romániába, mintegy jótállva érte. Február 2-án a DPSG az ipari és kereskedelmi miniszter jóváhagyását kérte a nagyiparos és pénzmágnás romániai beutazásához, majd a másnapi pozitív választ követően, február 8-án átiratban kérte a külügyminisztert, tegye meg a szükséges lépéseket, hogy a Budapesten tartózkodó Mikes átvehesse két hónapra érvényes útlevelét. Nemkülönböztetve értesítette a fővárosi rendőrfőkapitányt is az ipari és kereskedelmi miniszter jóváhagyásáról, és kérte, hogy

²⁵ Uo., 44–47. p.

²⁶ Lege din 30 iulie 1921 pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, *Hivatalos Közlöny*, 93. szám, 1921. július 30., L.: <http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=65850> (letöltve: 2018. 03. 29.). A törvény értelmében abszenteistának minősült az, aki 1918. december 1-jétől a rendelet 1921. július 30-i megjelenéséig nem tartózkodott az országban. Az így megjelöltek 50 kataszteri holdnál nagyobb birtokait a törvény elkobzásra ítélte.

²⁷ A korabeli szakszolgálatról L.: BANDI István: *Román titkosszolgálatok intézménytörténeti áttekintése az első világhégetől a királyság bukásáig* [a Nemzeti Közszoigálati Egyetem tanulmánykötete, Budapest, 2018, megjelenés alatt].

az időtartam lejártát követően legyen gondja arra, hogy a gróf elhagyja az országot.²⁸

A levéltári iratokból nem derül ki, hogy miért, de végül az 1921. február 21-én immár Romániába visszatérő Mikes Ármin nem román, hanem a 738753. számú, Budapesten kiállított magyar útlevelet használta. Egy héttel későbbi február 28-i visszatértekor pedig idegen állampolgárként láttamoztatta is a határon.²⁹ A Háromszék megyei prefektúra – azonosíthatatlan időpontban – táviratban jelentette Bukarestnek és az Állami Ügyvédi Tanácsnak (Consiliul de Avocați ai Statului), hogy Mikes a budapesti román királyi konzulátuson kiállított hazatelepülési bizonyítvánnyal megjelent, és román útlevelet kért. Magyar útlevelére azt a megjegyzést tette, hogy csupán a Tișița-perben fennálló helyzet miatt használta. Vélhetőleg a prefektúra ekkor kiállított és a Tișița-peranyaghoz csatolt igazolása ismerte az 1921 februárjában kiállított útlevél adatait. Ugyancsak a magyar útirat használatát bizonyította a bukaresti Casa Capșa vendégekönyve, ahol Mikes magyar állampolgárként és útlevéllel bejelentkezett.³⁰

1921. április 5-én a DPSG 19434. sz. parancsában az 1919 októberében hatályba lépett 4260-as számú törvényrendelettel létrehozott Erdélyi Általános Biztonsági Alfelügyelőséghez (Subinspectoratul General de Siguranță din Transilvania) fordult Mikes Ármin iránt érdeklődve, és ezzel működésbe hozta a korabeli titkosrendőrségi gépezetet.³¹ A politikai nyomásgyakorlással társult idegenrendészeti eljárás titkosrendőrségi (operatív) szűrő-kutató feladatokkal egészült ki. Az alfelügyelőség a Brassói Különleges Biztonsági Részleget (Serviciul Special de Siguranță Brașov) értesítette, mely április 10-én a sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigádhoz (Brigada Specială de Siguranță Sfântu Gheorghe) fordult, hogy állapítsa meg Mikes Ármin (ös) honosságát (*indigenat*), ha van esetleg román útlevele, továbbá hol tartózkodik jelenleg, és hol járt Erdély Romániával való egyesülése óta. Április 14-én a sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigád a kovásznai járási csendőrszakasznak továbbította a parancsot, mely a zabolai csendőrsöt szólította fel a megbízás teljesítésére. A csendőrőrs április 17-én válaszolt a sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigádnak, mely két nappal később a brassóiakat is értesítette.³²

A zabolai grófról időközben már nemcsak a DPSG érdeklődött, hanem a mezőgazdasági és területi minisztérium (Ministerul Agriculturii și a

²⁸ Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității [Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság Levéltára, a továbbiakban ACNSAS], fond Informativ [Megfigyelési-adatgyűjtő fond, a továbbiakban fond I], 938034 számú dosszié [a továbbiakban sz. d.], 9–11. (hátoldal is) és 42. f.

²⁹ ANBJC, fond BSSSG, 36/1621 sz. d., 82. f.

³⁰ ACNSAS, fond I, 938034 sz. d., 36. f.

³¹ Uo., 16. f.

³² ANBJC, fond BSSSG, 36/1621 sz. d., 1–4. f.

Domeniilor) is. Kérésüket a szokásos módon a Brassói Különleges Biztonsági Részleg továbbította a sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigádnak, mely 1921. május 9-én arra kérte a Háromszék megyei prefektúrát – élén a prefektussal mint a kormány legfőbb területi képviselőjével, aki utasíthatta a rendőrséget –, hogy az illetékes minisztériumnak sürgősen „hivatalos tanúsítványt” adjon arról, vajon Mikes szerepel vagy sem a már használatos választói névjegyzékben. A nemleges választ hordozó iratot már másnap, 10-én kiállították, és a sepsiszentgyörgyi Sziguránca azonnal továbbította Brassónak.³³

A korabeli nehézkés hivatali eljárásokra jellemző, hogy az erdélyi alfelügyelőség a Brassói Különleges Biztonsági Részlegnél összefutó vizsgálati eredményeket csupán május 26-án küldte meg a belügyminisztériumnak. Megállapították, hogy a gróf 1916 óta nem járt Zabolán. Erdély egyesülése óta megfordult Svájcban, Budapesten és Bukarestben, jelenleg pedig a magyar fővárosban tartózkodik. Felesége, Klementina, a 4461. számú, Ausztriába érvényes útlevél tulajdonosa, melyet a Háromszék megyei prefektúra állított ki. Két nappal később, május 28-án az ügyel személyesen foglalkozó DPSSG-vezérigazgató kérte, hogy távirati parancsban érdeklődjenek a temesvári, kürtösi és halmi határátkelőhelyeknél, ha Mikes 1920. május 1-jét követően kiutazott vagy beutazott az országba. Kérte továbbá, hogy a Brassói Különleges Biztonsági Részleg járjon utána, hogy a gróf az állammal fennálló zabolai adókötelezettségeinek eleget tett-e.³⁴

A központi kérésre a brassóiak reagáltak hamarabb. Már másnap, május 29-én továbbították a parancsot a sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigádnak, mely még aznap válaszolt.³⁵ A Brassói Különleges Biztonsági Részleg 1921. június 7-én értesítette a DPSSG-t. Mikes 1920 folyamán nem fizetett adót, és bár a zabolai községháza 11 615 korona 25 fillért, átszámítva 5807,62 lejrt állapított meg, a brassói szervek ismeretlen okokból mégis több mint kétszeresét, 12 256 lej 10 bani adóhátralékot továbbítottak a központnak.³⁶ 1921. június 25-én a kürtösi, július 8-án a temesvári, július 10-én pedig a halmi határrendészeti szervek is válaszoltak a DPSSG vezérigazgatójának kérésére. Mindannyian ugyanazt a választ adták: Mikes Ármin nem szerepelt a be- és kilépési nyilvántartásokban.³⁷

Pénzügyi és vagyoni érdekeltségei Mikest jogi helyzete és állampolgársága mielőbbi rendezésére kényszerítették. 1921. augusztus 10-én csupán a visszahonosítást (*repatriere*) szolgáló, 30 napra érvényes útlevelet kapott a budapesti román királyi konzulátustól, és egy héttel később ismét hazatért,³⁸

³³ Uo., 5–6. (háttoldal is) és 8. f.

³⁴ ACNSAS, fond I, 938034 sz. d., 16–17. f.

³⁵ ANBJC, fond BSSSG, 36/1621 sz. d., 9. f.

³⁶ ACNSAS, fond I, 938034 sz. d., 18–22. f.

³⁷ Uo., 25. és 28–29. f.

³⁸ Uo., 14. f. (háttoldal is).

a megfelelő tartózkodási irat hiánya azonban folyamatosan megnehezítette romániai jelenlétét.

Útlevelügye (és folyamatban lévő pere) a román hatóságokat belső egyeztetésekre készítette. 1921. október 10-én a belügyminisztérium mellett államtitkárságként működő Csatolt Területek Közigazgatása és Közigazgatási Egyesítésért Felelős Igazgatóság (Direcțiunea Administrației Ținuturilor Alipite și a Unificării Administrative) a belügyminiszterhez fordult, továbbítva a mezőgazdasági és területi minisztérium 62899. számú, október 7-i, Mikesről szóló referátumát. Az államtitkárság ismertette, hogy parancsot adott a DPSG-nek, továbbá a Háromszék megyei prefektúrának, hogy alkalmazkodjanak a mezőgazdasági és területi minisztérium óhajához – amelynek jogászai a Țișița-per állami győzelméért azt javasolták, hogy semmiképpen ne adjanak Mikesnek román útlevelet, mert felhasználhatja román állampolgársága bizonyítására –, majd Constantin Argetoianu belügyminisztert³⁹ az ezt szolgáló személyes parancsai visszavonására kérte.⁴⁰

Az intézményi háttérintézkedéseket Mikes magas rangú személyes kapcsolataival ellensúlyozta. Útlevelügyében 1921. október 16-án francia nyelvű sürgönyben Take Ionescu külügyminisztert⁴¹ is megkereste. Az ellentétes intézkedések között végül a hatóságok köztes megoldást találtak. 1921. december 1-jén Mikes – az Állami Ügyvédi Tanács javaslatát elfogadva – a belügyminiszterhez intézett, közjegyzőnél hitelesített egyoldalú nyilatkozatban fogadta meg, hogy román útlevelét nem használja fel a bukaresti ítéltáblánál az állammal folytatott perben, továbbá nem veszi igénybe a román állampolgárságát vitató intézkedés esetén sem saját érvelése bizonyítására.⁴² A kürtösi határrendészet 1467/925. számú jelentése szerint Mikes a 169208. számú útlevéllel még ugyanaznap átutazott Magyarországra.⁴³

Kísérletek a honosság bizonyítására (1924–1926)

A négy évre érvényes útlevel a romániai jelenlétet ideiglenesen megoldotta. Lejárta előtt – vélhetőleg az 1924. február 23-án megjelent új állampolgársági törvényre is reagálva⁴⁴ – Mikes a zabolai községházán tett kísérletet arra, hogy

³⁹ Constantin Argetoianu (1871–1955) román orvos, jogász, diplomata, politikus, belügyminiszter, mezőgazdasági miniszter, pénzügyminiszter, miniszterelnök. L.: ARGETOIANU, Constantin: *Memorii. Pentru cei de mâine: amintiri din vremea celor de ieri*, I–XI, ed. NEAGOE, Stelian, Editura Machiavelli, București, 1995–2008.

⁴⁰ ACNSAS, fond I, 938034 sz. d., 35–36. f.

⁴¹ Take Ionescu (sz. Ioan Dumitru, 1858–1922) román ügyvéd, újságíró, politikus, közoktatási és vallásügyi miniszter, pénzügyminiszter, belügyminiszter, külügyminiszter, miniszterelnök. L.: XENI, Constantin: *Take Ionescu*, Tritonic, București, 2002.

⁴² ACNSAS, fond I, 938034 sz. d., 37–39. f.

⁴³ Uo., 96. f.

⁴⁴ IORDACHI: *i.m.*, 45–46. p.

elismerjék honosságát, és hogy mint román állampolgárt családjával együtt utólagosan felvegyék a *nemzetiségi listára*. Azonban a községi hivatal, majd a kovásznai járási szolgabíróság a 703/1924. számú végzés alapján visszautasította kérelmét, azzal indokolva a döntést, hogy 1921 februárjában Mikes idegen – magyar – útlevelet használt, és ezzel a magyar állampolgárságot választotta.⁴⁵ A gróf az elutasítást a marosvásárhelyi ítéltáblánál támadta meg.

A zabolai községházát a döntéshozatalban központi szintről koordinálták, a belügyminisztérium, a pénzügyminisztérium, valamint a mezőgazdasági és területi minisztérium a Mikesre vonatkozó útmutatást a Háromszék megyei prefektúrán és területi szervein, továbbá a sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigádon keresztül továbbította. Bár a magas szintű központi érdeklődés ösztönzően hatott a helyi tisztviselői apparátusra és a Sziguráncára, a részletes felvilágosítás elmaradása miatt tényismereti nehézségekkel küszködtek – különösen a Mikes magyar állampolgárságát alátámasztó bizonyítékok terén –, és ez csökkentette hatékonyságukat.

1924. október 23-án a sepsiszentgyörgyi alprefektus a helyi Sziguráncát értesítette a fejleményekről. A nemzetiségi listákat a kovásznai járási szolgabírói hivatal is ellenőrizte, és szintén elutasította Mikes utólagos felvételét. Az alprefektus meglátása szerint a gróf már csak honosítással juthatott a román állampolgárság birtokába, addig is azonban, annak ellenére, hogy ügye eljárás alatt áll, rá már az idegen állampolgárookra vonatkozó rendszabály volt érvényes. „Elveszítette honosságát is – írta –, amelyet az egyesülestől és a rendelet hatályba lépéséig nem kaphatott már meg senki a csatolt területek egyetlen községében sem, annak ellenére sem, ha ez idő alatt megszerezte, miután a rendelet értelmében ez semmisnek tekintendő.”⁴⁶

1924. november 11-én a sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigád utasította a zabolai csendőrőrsöt, hogy tudassa Mikes Árminnal, irataival együtt mihamarabb jelenjen meg a sepsiszentgyörgyi Sziguránca hivatalában. A csendőrség nem találta otthonában Mikest, miután időközben Budapestre utazott, a találkozóra azonban a későbbiekben értelemszerűen sor került. 1924. december 11-én a gróf a Háromszék megyei alprefektúra 14857/924. számú, parancsszintű rendelkezéseinek engedelmeskedve a sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigád előtt felmutatott és a hivatalos beadványa mellé csatolt három olyan iratot, amelyek ellentmondtak annak a meglátásnak, hogy ő az egyesület követően magyar útlevele használatával a magyar állampolgárságot választotta volna. A csatolt iratok láthatóvá tették, hogy úgymond az első pillanattól hivatalos párbeszédet folytatott, és elismerte az új hatalom képviselőit. Mikes kérte, hogy a további lépésekig várják meg a marosvásárhelyi ítéltábla határozatát.⁴⁷

⁴⁵ ACNSAS, fond I, 938034 sz. d., 96. (háttoldal) f.

⁴⁶ ANBJC, fond BSSSG, 36/1621 sz. d., 39. f.

⁴⁷ Uo., 39. (háttoldal) – 41. f.

Az időrendben első 134/P. számú, 1919. július 5-i iratot a Bécsi Román Felszámolási Bizottság (Comisiunea Română pentru Lichidare în Viena) állította ki, és a sepsiszentgyörgyi Sziguránca a német eredeti román fordítását kapta kézhez. Az irat személyigazolványként szolgált a kaltenleutgebenei szanatóriumban tartózkodó Mikes Ármin számára. Ebben „a Román Királyság által elfoglalt területek képviselője” tanúsította, hogy a gróf e terület egyik közösségéből származik, csak ideiglenesen tartózkodik Német-Ausztriában, pusztán addig, amíg a körülmények lehetővé teszik az akadálymentes hazautazást. Az iratot aláíró olvashatatlan szignójú személy arra kérte a Német-Ausztriai Köztársaság illetékeseit, hogy vegyék figyelembe a körülményeket az esetleges intézkedések fogantatásakor.⁴⁸

A második, 1350. számú iratot 1919. október 10-én állították ki. Ebben a román vezérkari főnök alá rendelt Vasilescu alezredes ismertette a román megszálló csapatokkal Budapesten az Astoria Hotelben időző Bozianu kapitánnyal és Ionascu alfelügyelővel, továbbá a Nyugati pályaudvaron szolgálatot teljesítő Baban Mihail hadnaggyal, hogy a vezérkari főnök rendelkezése alapján bocsássonak Mikes Ármin gróf felesége rendelkezésére két fedett vasúti kocsit a Nyugati pályaudvaron. A személyvonathoz csatolt kocsikkal a feladó (*expeditor*) az általa megválasztott időpontban szabadon rendelkezett a Kézdivásárhely közelében fekvő célállomásokig. Vasilescu kérte a címzetteket, hogy értesítsék erről a gróf feleségét is.⁴⁹

A harmadik, 1013. számú iratot – melynek eredetije a Tișița-per miatt az Ilfovi Törvényszék Közjegyzői Osztályán volt letétben – 1920. február 4-én a Bécsi Román Királyi Biztosi Hivatal (Comisariatul Regal Român Viena) útlevélosztálya – Mătăsaru biztos – állította ki. A svájci és francia oda- és visszaútra feljogosító, május 4-ig érvényes utazási engedélyt (*permis de călătorie*) gyógykúra (*pour faire une cure*) céljából állították ki Mikes Ármin számára, egyszersmind elismerve zabolai származását.⁵⁰

A Brassóban, 1924. január 17-én közjegyzőileg hitelesített csatolt iratok láttán a sepsiszentgyörgyi Sziguránca már másnap cselekedett. A 4151–4152 számú, 1924. december 12-i átiratokban arra kérte a biharpüspöki és kürtösi határrendészeti szerveket – a DPSG 1921. májusi felhívásához hasonlóan –, hogy ismertessék Mikes Árminnak a szervek létrejöttétől 1920. május 4-éig terjedő beutazásait, továbbá a felhasznált útlevél típusát és számát. Mint írták „a minisztérium” kéri az adatokat Mikes állampolgárságának a marosvásárhelyi ítélőtábla előtti cáfolására. A biharpüspöki szervek december 30-i nemleges válaszát követően a sepsiszentgyörgyi Sziguránca december 31-én a kürtösi határátkelőhelyhez intézett kérést újra megismételte. A kürtösiek

⁴⁸ Uo., 44. f.

⁴⁹ Uo., 42. f.

⁵⁰ Uo., 43. (háttoldal is) f.

1925. március 6-án válaszoltak, de csupán a gróf 1921. december 1-jei kiutazásáról tudtak beszámolni. Az útlevéladatok kiadását ekkor a tisztviselőhíányra hivatkozva még elutasították, de a sepsiszentgyörgyiek március 11-i határozott felszólítását követően március 30-án végül megadták a választ. Csupán a 169208. számú román útlevélről tudtak beszámolni, és a magyar útlevélnak továbbra sem volt nyoma.⁵¹

A sepsiszentgyörgyi Sziguránca 1925. április 6-án a kovásznai járási szolgabíróságot is megkereste azzal, hogy ellenőrizze az idegenrendészeti (Controlul Străinilor) nyilvántartást, hátha megtalálják Mikes keresett útlevéladatait. A két nappal későbbi válaszban azonban a főszolgabíró (primpretor) sem tudott érdemlegest továbbítani.⁵²

A Háromszék megyei alprefektúra 14857/924. számú parancsa alapján nyomozó sepsiszentgyörgyi Sziguránca végül az 1925. április 13-i 1230 számú jelentésben összegezte az eredményeket: a magyar útlevelet nem sikerült megtalálni, mi több, Mikes három olyan iratot csatolt 1924. decemberi beadványához, amelyből egyértelműen kiderült, hogy 1919. július 5-étől csupán román útiratokat használt.⁵³

A sepsiszentgyörgyi intézkedésekkel párhuzamosan – egymástól függetlenül – Bukarestben is zajlottak az események. 1925. március 14-én a Belügyminisztérium Általános Adminisztratív Igazgatóságának Jogügyi és Statisztikai Osztálya átiratban kereste meg a DPSG vezérigazgatóját. Az irat ismertette, hogy Mikes Ármin ügyében a marosvásárhelyi ítélőtábla a hónap folyamán ítélezik, és miután úgy értesültek, hogy a társintézmény birtokában áll egy olyan nyilatkozat, melyben Mikes lemond a román állampolgárságról, kérték az eredeti mihamarabbi kézbesítését, hogy a tárgyalás során felhasználhassák. A formai akadályokba ütköző kérést a jogügyi és statisztikai osztály három nappal később megismételte, a pénzügyminiszter személyes 71081/925. számú kérésére hivatkozva, de ezúttal csupán az eredeti után készített hitelesített másolatot kérelmezte,⁵⁴ majd április 11-én az 13374/925. számú átiratára hivatkozva még egy fotókópiát kért a – kutatás során láthatatlan fizikai léteben megkérdőjelezhető – nyilatkozatról, hogy a pénzügyminisztérium ügyvédjei felhasználhassák a perben.⁵⁵

A marosvásárhelyi ítélőtábla az 1925. október 25-i, 1605/13-1924. számú határozatában utasította el Mikes fellebbezését, lényegében megismételve a kovásznai szolgabíróság végzését.⁵⁶

⁵¹ Uo., 46–50. f.

⁵² Uo., 50–51. f.

⁵³ Uo., 52. (háttoldal is) f.

⁵⁴ ACNSAS, fond I, 938034 sz. d., 44–45. f.

⁵⁵ Uo., 47. f.

⁵⁶ ANBJC, fond BSSSG, 36/1621 sz. d., 82. f.

A gróf az ítéletábra határozatával a Legfelső Semmítő és Ítélszék I. [polgárjogi] szakosztályához (Înalta Curte de Casație și Justiție Secțiunea I) fordult, amely 1926. február 5-i 954/1926. számú végzésében alaptalannak találta és visszautasította a fellebbezését. A magyar 1903. évi VI. törvénycikk indoklását az útlevélügyről és ennek 3. §-át értelmezve⁵⁷ arra a következtetésre jutott, hogy legyen bár az illető román állampolgár, ha magyar útlevélet használ, akkor ez a román állampolgárság elvesztéséhez vezet. A legfelső igazságszolgáltatási fórum végül a román állampolgárság megszerzését és elvesztését szabályozó 1924. február 24-i törvény 56. és 61. cikkelyei alapján is arra a következtetésre jutott, mely szerint a magyar útlevélet választó személy ezzel a gesztusával egyszersmind kétségbevonhatatlanul kinyilvánítja öhaját a magyar állampolgárságért is.⁵⁸

A magyar útlevélhasználat – melynek bizonyítékait a Tișița-peranyagban elfekvő iratok szolgáltatják – és az abszenteizmus bizonyításában érdekelt román állam figyelmen kívül hagyta Mikes őshonosságát, és megvétózta a román állampolgárságért tett minden későbbi erőfeszítését is.

Román oltalmi státuszban (1926–1940)

Még a marosvásárhelyi ítéldbírság határozatának megszületése előtt Mikes Árminnak a belügyminisztérium által 1921-ben kiállított útlevéle lejárt. A DPSG-nél 1925. december 14-én regisztrált és a belügyminiszterhez címzett kérelmében Mikes és törvényes képviselője, Eugeniu A. Popescu ügyvéd a DPSG-nél letett korábbi szeptemberi útlevélkérelme ügyében kért közbenjárást. A gróf ezúttal román oltalmi útlevélet kért – a DPSG-nél található 11143 számú dosszié B. II-es kötetének iratai és jóváhagyásai alapján –, és ígéretet tett arra, hogy csupán utazásra használja majd az iratot. Megemlítette, hogy korábbi útlevélkérelménél szintén adott hasonló nyilatkozatot, amely a Sziguránca róla felfektetett dossziéjában megtalálható. Néhány hónappal korábban, 1925. május 2-án Popescu ügyvéd Mikes felesége és leánya, Klementina és Éva útlevélügyeiben szintén a belügyminiszterhez fordult. A családfőnek a *nemzetiségi listához* kapcsolódó pere miatt Popescu ekkor szintén megígérte, hogy ügyfelei nem fogják felhasználni az iratokat a folyamatban lévő eljárásban.⁵⁹ 1926.

⁵⁷ Az 1903. évi VI. törvénycikk 3. §-ának indoklása a következő: „A 3. § rendelkezése, mely szerint az útlevél nem hivatalból, hanem csak az állampolgárok kérelme folytán állítatik ki, abban leli indokát, hogy az útlevél vagy az állampolgárság vagy pedig a személyazonosság igazolására alkalmas bizonyíték gyanánt használtatik, tehát első sorban magáncélokra szolgál.” L.: <<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90300006.TVI&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D45#1bj0idfc46>> (letöltve: 2018. 03. 21.).

⁵⁸ ANBJC, fond BSSSG, 36/1621 sz. d., 83–84. (háttoldal is) és 105–106. f.; ACNSAS, fond I, 938034 sz. d., 97. f.

⁵⁹ ACNSAS, fond I, 938034 sz. d., 49. és 51. f.

január 29-én Mikes megkapta az 517049. számú útlevelet a DPSG-től,⁶⁰ és az elveszített per nem befolyásolta a többi családtag útlevélkérelmét sem.

A zabolai gróf megfigyelésében a vidéki csendőrség már a korábbiakban is szerepet kapott. 1926. március 1-jén a háromszéki csendőrszázad a sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigádhoz fordulva továbbította a csendőrtestület parancsnokságának (Comandamentul Corpului de Jandarmi) 171. számú, 1926. február 22-i titkos parancsát, mely azt az utasítást adta, hogy a helyi Sziguránca-brigáddal együttműködve módszeresen figyeljék Mikes Ármint, és jelentsenek mindent, ami felforgató tevékenységre utal. Központi parancsra Mikes ügyében már korábban, 1926. február 8-án is segítséget kértek, de a sepsiszentgyörgyi Sziguránca csupán május 21-én válaszolt. Ekkor azonban közölték, hogy Mikes a közvetlenül a belügyminisztérium kiállította román útlevelével üzleti jellegű európai körútra készül, és ezzel kezdetét vette a központilag elrendelt kooperáció.⁶¹

1926. április 14-én Mikes petícióval fordult a sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigád főnökéhez, amelyben kérte romániai tartózkodásának engedélyezését és az ezt szolgáló kérelem felterjesztését az illetékes helyre, amíg (honosításhoz vezető) okmányt (*certificat*) szerez az igazságügyi minisztériumtól. A sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigád – a Mikesről felfektetett 16. számú dosszié 1486. sz. 1926. május 19-i jelentése alapján – a Kolozsi Sziguránca-főfelügyelőséggel (Inspectoratul General de Siguranță Cluj, a DPSG Erdélyi Főfelügyelősége) ismertette Mikes helyzetét,⁶² mely az elkövetkezendőkben az igazságügy-minisztérium eredeti igazolványát követelte. A Kolozsvár és Sepsiszentgyörgy közötti többszöri iratváltás eredményeként a helyi Sziguránca 1926. október 14-én továbbította a kért 69186/926. számú iratot, melyet szeptember 9-én állítottak ki Mikes számára. A társmisztérium irata – mely az idegenrendészeti törvény 4. és a rendelet 21. cikkelyére hivatkozott –, illetve a DPSG 1926. november 25-i 68694 számú parancsa megtették hatáskukat, és végül az erdélyi főfelügyelőség is hozzájárult Mikes romániai tartózkodásához. A továbbiakban a sepsiszentgyörgyi Sziguráncahoz intézett 1926. december 9-i válaszlévéhez csatoltan visszaküldték az igazságügyi iratot az engedéllyel (*autorizație*) együtt, mely jóváhagyta Mikes tartózkodását a következő fél évre.⁶³ A sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigád ezt követően állította ki a 16. számú szabad tartózkodási jegyet (*bilet de liberă petrecere*) 1927. június 1-jéig, melyet az elkövetkezendőkben a Brassói Felülvizsgálati Bizottság folyamatosan megújított.⁶⁴

⁶⁰ Uo., 97. f.

⁶¹ ANBJC, fond BSSSG, 36/1621 sz. d., 55–58. és 62–64. f.

⁶² Uo., 59. (hátsó oldal is) f.

⁶³ Uo., 59–61. (hátsó oldal is) és 65–74. f.

⁶⁴ Uo., 81. f.

1929. június 10-én Mikes a szokásos módon kérvényezte a sepsiszentgyörgyi Szigurancánál, hogy járjanak közbe a brassói szerveknél tartózkodása meghosszabbításáért, de a jóváhagyást helyi szinten elutasították, és újra minisztériumi szintű beavatkozás vált szükségessé. A felülvizsgálati bizottság elutasító válaszát követően augusztus 3-án a gróf a Szigurancán át a Brassói Munkaügyi Felügyelőséghez, majd a Munkaügyi Minisztérium Elhelyezési és Migrációs Bizottságához fordult. A közbenjárás sikeresnek bizonyult. 1929. október 28-án a DPSG Erdélyi Főfelügyelősége 20431/929. számú értesítőjében ismertette a sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigáddal, hogy a fenti minisztérium 38943. számú, 1929. október 7-i parancsával 1930. június 1-jéig meghosszabbította „az idegen alattvaló” Mikes Ármin tartózkodását az országban.⁶⁵

A gróf figyelése folytatódott a rendvédelmi szervek átszervezése után is. Némileg korábban, 1929. július 21-én, elfogadták a 21. számú új rendőrségi törvényt, létrehozva a Rendőrség Főigazgatóságát (Direcția Generală a Poliției, röviden DGP), melynek szervezetén belül kiemelt szerep jutott a Biztonsági Rendőrség Igazgatóságának (Direcția Poliției de Siguranță, röviden DPS), majd ezt követte az 1930. január 17-i 128. számú törvényrendelet, mely Románia területét 7 rendőrfelügyelőségre osztotta fel.⁶⁶ Az ekkor létrehozott Kolozs Tartományi IV. Rendőrfelügyelőség (Inspectoratul Regional de Poliție IV. Cluj) és ezen belül a Biztonsági Rendőrségi Szolgálat (Serviciul Poliției de Siguranță) volt az, amely a továbbiakban időről időre parancsot adott a sepsiszentgyörgyi Szigurancának Mikes Ármin megfigyelésére.

1931. szeptember 1-jén a kolozsvári Sziguránca 25158. számú parancsában utasította a sepsiszentgyörgyi megyei rendőrséget (*poliția de reședință*), hogy készítsen jelentést a zabolai grófról és tegyen a helyzetnek megfelelő javaslatokat. Az ügyet átvevő sepsiszentgyörgyi Sziguránca a háromszéki csendőrlégióknak továbbította a parancsot, mely a kovásznai csendőrszakaszt és a zabolai csendőrsöt vette igénybe a jelentés elkészítéséhez. Az így összeállított anyagot a csendőrlégió 1931. szeptember 10-én továbbította a sepsiszentgyörgyi Szigurancának. Elsősorban hivatalos adatokat közöltek. Mikes 1930. október 11-étől a 885146. számú román útlevelet használta, melyet a belügy-minisztérium állított ki. Román oltalmi státusszal (*protejat român*) bír – írták –, miután leadta a honosításhoz szükséges iratokat az orbai járási székhelyen, a kovásznai szolgabíróságon, melyeket utóbbi a 3454. számú, 1931. szeptember 5-i feliratában a Kolozs Tartományi IV. Rendőrfelügyelőségnek továbbított. Mikes sokat utazott, elsősorban Budapesten és Bécsben tartózkodott, ahol

⁶⁵ Uo., 91–95. f.; ACNSAS, fond I, 938034 sz. d., 96. (háttoldal) f.

⁶⁶ L.: BANDI: *i.m.*, 11. p.; valamint <<http://arhivelenationale.ro/site/download/inventare/Directia-General-a-Politiei.-Inspectoratele-Regionale-de-Politie.-1919-1952.-Inv.-3322.pdf>>, 1–2. p. (letöltve: 2018. 03. 27.).

férjhez ment leányai éltek, és Zabolán tulajdonképpen a gazdasági számvitelt ellenőrizte. A csendőrség sovén jellegű tevékenységet ugyan nem észlelt, de a gróf gyakori külföldi kiutazásai, magas magyarországi tisztségeket betöltő közvetlen rokonsága, továbbá az a tény, hogy kizárólag helyi vagy „idegen magyar alattvalókat” foglalkoztatott, gyanússá tették.⁶⁷

A kolozsvári rendőrfelügyelőhöz intézett 1931. szeptember 1-jei válaszjelentésben a sepsiszentgyörgyi Sziguránca átvette a csendőrségi jelentés tartalmát, és megerősítésként visszautalt a Mikesről augusztus 17-én Kolozsvárnak továbbított korábbi anyagra is. A felszólításnak engedelmeskedve, az intézkedéseknél a szerv korlátozottságával teljes összhangban azt javasolta: tiltsák meg a zabolai grófnak, hogy idegen alattvaló magyar etnikumúakat alkalmazhasson. A kolozsvári tartományi központ október 10-én reagált a jelentésre, de csupán annyit jegyzett meg: tegyék lehetővé Mikes és a szolgálatában állók megfigyelését, hogy majd bármilyen törvényen kívüli tevékenységért felelősségre vonhassák őket az igazságszolgáltatás előtt.⁶⁸

1935. március 12-én a DGP telefonparancsban „teljeskörű kutatásra” (*cercetări complexe*) utasította a sepsiszentgyörgyi Sziguráncát a zabolai gróf ügyében. A másnap megküldött négyoldalas válasz a helyi szinten fellelhető iratok alapján, 1920-tól kezdődően összefoglalta a Mikes honosságával, román oltalmi státuszával és honosításával kapcsolatos lényegesebb intézkedéseket. A már ismerteken túl kevés érdeklegest közölt. A gróf honosítása elakadt, miután az 1935. március 13-i 2350. számú beszámoló szerint továbbra is román oltalmi státuszban és idegen alattvalóként szerepelt. Addigra már mind a háromszéki csendőrlégió, mind a sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigád külön-külön dossziében gyűjtötte róla az anyagot. Figyelemre méltó a Sziguránca 16. számú dossziéjának gyanúsított kartonjára (*fișă de suspect*) tett megjegyzés. A jelentés szerint az ott szereplő okok – gyakori külföldi kiutazásai, kizárólag helyi vagy „idegen magyar alattvalókat” foglalkoztatott – bár nem gyarapodtak újabbakkal, mégis aktuálisabbak voltak, mint valaha.⁶⁹

Mikes Ármin megfigyelése, leveleinek alkalmi elfogása közvetlenül a második bécsi döntés utáni időkhöz dokumentálható. Ezt tanúsítja a Sziguránca anyagait a későbbiekben átvevő, már a Securitate készítette 1951. október 25-i kivonat is, mely egyebek között részletesen ismertette a zabolai grófnak a bukaresti magyar legáción tett látogatásait, melyre 1938. november 29. és 1940. október 13. között 11 alkalommal került sor.⁷⁰

⁶⁷ ANBJC, fond BSSSG, 36/1621 sz. d., 93–98. f.

⁶⁸ Uo., 99. (háttoldal is) és 101–102. f.

⁶⁹ Uo., 103–108. f.; ACNSAS, fond I, 938034 sz. d., 96–97. (háttoldal is) f.

⁷⁰ ACNSAS, fond I, 938034 sz. d. 120–122. f.

Erőfeszítések az iparvállalatok megmentésére (1920–1925)

1920. október 1-jén a román igazságügyi minisztérium elrendelte minden olyan részesedés és követelés likvidálását, amely 1916. augusztus 14-én az ellenséges államok alattvalóinak birtokában állt. 1920. október 1-jén a 44162. számú végzésben kimondta a „*Tișița*”, „*Carpați*” és a „*The Putna Foresta*” részvénytársaságok felszámolását. Az érdekeltek, előbb Camillo Castiglioni,⁷¹ majd Mikes Ármin keresetben tiltakoztak a likvidálás ellen. A cégalapító zabolai gróf védekezésként közölte, hogy a *Tișița*t és a névértékét hordozó 4000 részvényt 1918-ban Bécsben eladta Castiglioninak. Az osztrák-olasz nagyiparos és pénzmágnás keresetét első fokon az Ilfovi Törvényszék első elnöke (Prim Președinte) tárgyalta, s úgy találta, hogy szabályos adásvétel történt, melynek során az olasz honosságot szerző Castiglioni a részvények birtokosává vált, és a 14744 számú, 1920. november 27-i parancsával a részvénytársaságok likvidálását felfüggesztette, miután Olaszországgal Románia nem került háborús összetűzésbe. Mikes fellebbezését – miután ennek csak akkor lett volna értelme, ha Castiglioni tulajdonjogát nem ismerik el – érdektelenként elutasította.⁷²

1921. február 3-án a mezőgazdasági és területi minisztérium, majd az Ilfovi Törvényszék főügyésze fellebbezést nyújtottak be az Ilfovi Törvényszék első elnökének 14744 számú parancsa ellen, mely kimondta a részvénytársaságok vagyonának feloldását és kivonását a felszámolási műveletek alól. Ezt követően több törvényes halasztásra került sor, mígnem 1921. március 30-án az ítéletábra formailag elfogadhatónak találta Camillo Castiglioni – az igazságügyi minisztérium 44162/1920. sz. végzése elleni – fellebbezését, és iktatta ezt. 1921. április 8-ától december 22-éig újabb halasztásokra és tárgyalásokra került sor. Majd ismét többszöri halasztást követően 1922. január 25-én a bukaresti ítéletábra III. [gazdasági] szakosztálya a 8. számú polgári végzésben alaptalannak minősítve elutasította a minisztérium és az ilfovi főügyész fellebbezéseit. Mikes Ármin az Ilfovi Törvényszék első elnökének 1921. május 11-i 758. számú parancsa ellen beadott fellebbezését, mely elutasította az igazságügyi minisztérium 44162. számú végzésének megfellebbezését, szintén elutasította, érdektelennek minősítve ezt. A végzés a „*Tișița*”, „*Carpați*” és a „*The Putna Foresta*” részvénytársaságok tulajdonosaként Camillo Castiglioni-t állapította meg, és mentesítette az államosítás alól.⁷³

⁷¹ Camillo Castiglioni (1879–1957) osztrák-olasz pénzmágnás és bankár, repülőgépgyártó, a BMW kezdeti sikereinek megalapozója, műgyűjtő és művészetpártoló. L.: SCHLÜTER, Reinhard: *Der Haifisch. Aufstieg und Fall des Camillo Castiglioni*, Zsolnay Verlag, Wien, 2015; ROSSI, Giani Scipione: *Lo „squalo” e le leggi razziali. Vita spericolata di Camillo Castiglioni*, Rubbettino Editore, Soveria Mannelli, 2017.

⁷² ANBJC, fond BSSSG, 36/1621 sz. d., 11–12. f.

⁷³ Uo., 23. f.

A sepsiszentgyörgyi Sziguránca-brigád dossziéjában található 30 oldalas végzés alapján a bukaresti ítélőtábla a fellebbezéseket 9 pontban összegezte. E tanulmányban külön kiemelendők az adásvételt és a szerződéskötők nemzetiségét taglaló 6–8. pontok.

A 6. pont a „színlelt” tranzakciót járta körbe,⁷⁴ mely abból indult ki, hogy az adásvétel nem Castiglioni és Mikes között, hanem a Depositenbank trieszti fiókja és bécsi Credit-Anstalt Bank között zajlott, amelynek során az előbbi vásárolta fel Mikes részvényeit, és emiatt nem tudták időben felmutatni a szükséges iratokat. Az ítélőtábla a színlelést elutasítva arra jutott, hogy a „Tișița” megalapítását követően Mikes Ármin vasutat és gyárakat építtetett, melyekhez jelentős összegeket vett fel budapesti és bécsi bankoktól, a kölcsönöket pedig a Tișița-részvényekkel fedezte, melyeket a bécsi Credit-Anstalt zálogként őrzött. A bécsi bank 1918. június 1-jén jegyzetben (*borderou*) Castiglionihoz mint a „Stârcea, Hurmuzachi és mások” szindikátus vezetőjéhez fordult, és eladta neki a 4000 Tișița-részvényt. A tranzakciót október 7-én egyezményben (*convențiune*) véglegesítették, majd Mikes Ármin október 20-án személyesen is jóváhagyta (*ratificare*) ezt. A részvényeket utólag a berni román attasé is lepecsételte, véglegesítve a tulajdonjogokat.⁷⁵

A 7. és 8. pont a szerződéskötők nemzetiségét és az „ellenséges honoságot” értelmezte. A bukaresti ítélőtábla bizonyítottan találta a Monarchia két egykori alattvalójának olasz és román honosságát. Érvelésében a trianoni békeszerződés IV. címének „Javak, jogok és érdekek” című fejezetében a 232. cikkely a) és b) pontjára hivatkozott, részben idézte is őket, és megismételtette az abban foglaltakat: nem tekinthetők magyar állampolgároknak azok a személyek, akik a szerződés életbelépésének időpontjától számított hat hónapon belül igazolják, hogy a szerződés rendelkezéseinek megfelelően valamelyik „Szövetséges és Társult Hatalom” állampolgárságát jogérvényesen megszerezték, ide kell érteni azokat is, akik ezt az állampolgárságot a 62. cikk értelmében az illetékes hatóságok beleegyezésével, előző időből származó illetőség alapján szerezték meg.⁷⁶ Castiglioni olasz konzuli igazolvánnyal

⁷⁴ Az adásvétetről a korabeli sajtó is hírt adott. L.: Közgazdaság. Hajsza a fáért, *Pesti Hírlap*, 1918. augusztus 16., 9. p.

⁷⁵ ANBJC, fond BSSSG, 36/1621 sz. d., 18–20. f.

⁷⁶ A trianoni békeszerződésből: „232. cikk. Az ellenséges országokban lévő magánjavak, jogok és érdekek kérdése a jelen címben foglalt elvek és a csatolt Függelék rendelkezései szerint nyer megoldást. a) A csatolt Függelék 3. szakaszában közelebbről meghatározott háborús kivételes intézkedések és elidegenítést rendelő intézkedések közül azokat, amelyeket a volt Magyar Királyság területén a Szövetséges és Társult Hatalmak állampolgárainak javaira, jogaira és érdekeire vonatkozóan hoztak, ideértve azokat a társaságokat is, amelyekben ezek az állampolgárok érdekelve voltak, azonnal meg kell szüntetni, vagy fel kell függeszteni, feltéve, hogy a felszámolás még nem nyert befejezést, a szóban forgó javakat, jogokat és érdekeket a jogosultak részére vissza kell adni. b) A jelen szerződésben esetleg foglalt ellentétes rendelkezések

tanúsította, hogy trieszti származású, aki a terület elcsatolása következtében olasz állampolgár lett. Mikes szintén bizonyította erdélyi illetőségét, és az ítéletábra megállapította román állampolgárságát a párizsi kisebbségi szerződés 3. és 4. cikkelyei alapján, mely kimondta, hogy az annektálás következtében minden itt született személy, vagy akinek szülei itt születtek, román állampolgárrá válnak, még akkor is, ha a szerződés hatályba léptekor lakhellyel máshol rendelkeznek, ez esetben azonban két éven belül optálni kellett. A bukaresti ítéletábra azt is megállapította: nem sikerült bebizonyítani azt, hogy Mikes a magyar állampolgárságot választotta volna. Úgy vélte, azok a tények, hogy Budapesten lakott és hogy később magyar útlevelet használt, nem olyan természetűek, hogy a „megoldást” megváltoztassák, mert utólag több olyan román iratot is beszerezett, amelyek kétségen kívül tanúsították optálását (választását, illetve választási szándékát), mi több, törvényes képviselőit írásban is felhatalmazta arra, hogy román állampolgárságára hivatkozzanak és azt bármilyen körülmények között érvényesítsék.⁷⁷

A moldvai iparvállalatokat a kezdeti sikeres erőfeszítések ellenére végül nem sikerült megmenteni. A levéltári források hiányában – a további történeteket a Sziguránca iratai nem részletezik – elsősorban a korabeli magyarországi sajtóanyagra támaszkodhatunk. A *Pesti Napló* 1925. október 2-i számában közölte az idevágó romániai eseményeket. Nevezetesen, hogy a semmítőszék jogerős ítéletben megerősítette az első bíróság határozatát – vélhetően az igazságügyi minisztérium 44162/1920. számú végzését –, és kisajátította „a Tisza Részvénytársaságot”, az akkori Románia egyik legnagyobb, másfél-milliárd lej értékű erdőbirtokát (25 000 ha), a feldolgozást szolgáló infrastruktúrával (gőzfűrésszel, 118 km iparvasúttal) együtt, mely az akkori „redukált üzemű termelés mellett is” mintegy ezer alkalmazottat foglalkoztatott.⁷⁸

A kisajátítás érzékenyen érintette és kihatással volt Mikes Ármin többi romániai és magyarországi vállalkozásaira is. A sajtóanyag cikkeiben úgyahogy leginkább a Zabolai Faipar Rt. sorsa követhető nyomon. A vállalkozás, mely 1905-ben alakult céggé mint „Gróf Mikes zabolai erdőgazdasága és fűrésztelepe”, Zergefűrészén és Mikestelepen bírt gőzfűrészekkel. A Mo-

---

sérelme nélkül a Szövetséges és Társult Hatalmak fenntartják maguknak azt a jogot, hogy visszatartsák és felszámolják a területeiken, gyarmataikban, birtokaikon és a protektorátusuk alatt álló országokban – ideértve a jelen Szerződés értelmében nekik átengedett vagy a nevezett Hatalmak ellenőrzése alatt álló területeket is – levő és a jelen Szerződés életbelépésének időpontjában a volt Magyar Királyság állampolgárainak vagy az ellenőrzésük alatt álló társaságoknak tulajdonában álló javaikat, jogokat és érdekeket.” L.: <<http://www.trianon.hu/keret.phtml?/trianon/tria1920/bekeszerez.phtml>> (letöltve: 2018. 03. 28.).

⁷⁷ ANBJC, fond BSSSG, 36/1621 sz. d., 20–22. f.

⁷⁸ A román állam kisajátította gróf Mikes Ármin és Castiglioni erdővállalatát, *Pesti Napló*, 1925. október 2., 16. p.

narchia egyik legnagyobb vállalatoként hatalmas erdőségei voltak Horvátországban, sőt Kis-Ázsiában is. 1921-ben államosították a céget, de Mikesnek végül sikerült megőriznie itteni vezető és tulajdonosi szerepét. Az impériumváltozást követően a vállalat elveszítette határon túli erdőségeit és beszüntette valamennyi külföldi üzemét. Mindezen túlmenően negatívan hatott rá az erdélyi faipar krízise is, mely a határok átrendezésével elveszítette a Monarchia területén kialakult hagyományos értékesítési lehetőségeit. A fizetési nehézségekkel küzdő vállalat helyzetén kezdetben javított az a 2 millió lejt kitevő kölcsön, amelyet a Banca Românească nyújtott, de a hitel lejártakor a vállalat nem tudott fizetni, és a bank csődöt kért ellene.⁷⁹ A csődkerést a törvényszék elutasította és helyt adott a „Zabolai” kényszeregyezségi tárgyalás iránt beadott kérvényének, melyre Sepsiszentgyörgyön, 1925. április 15-én került sor.⁸⁰ A Zabolai Faipar Rt.-t párhuzamosan Magyarországon is perelték, miután esztendőkkorábban nagy mennyiségben adott el termelőknek és nagykereskedőknek tűzifát és a vételárra magas előleget vett fel. Az előlegekre Mikes Ármin vállalt kezességet, és a vevők őt támadták a budapesti törvényszéken. A bíróság első fokon 700 millió korona megfizetésére kötelezte a grófot, majd 1925 októberében a budapesti királyi ítélőtábla is helyben hagyta az ítéletet. Mikes sikertelenül hivatkozott az erdélyi kényszeregyezségi eljárásra és arra a tényre, hogy az összes hitelezőivel 60%-ra kiegyezett.⁸¹

A „Tișița”, „Carpați”, és a „The Putna Foresta” 1925. évi kisajátítása az erdélyi ügyekben is eljáró 1923-ban alapított, szintén Mikes tulajdonú budapesti Gestor Iparképviselői Részvénytársaság 1925. évi megszűnéséhez vezetett.⁸² A láncreakció talán utolsó elemeként, 1926 júliusában Mikes zabolai faipari érdekeltségeit beszüntette, miután a vállalatot eladta a svájci Holzhandels A.G. csoportnak.⁸³

A családi birtokok megőrzéséért folytatott küzdelem (1921–1940)

A román állammal a családi birtokok megőrzéséért folytatott 1921–1940 közötti küzdelem feltárása e tanulmány sarkalatos pontja. Részletezését első sorban a román külügyminisztérium diplomáciai levéltárának a „Mikes-ügyletről” őrzött dossziéja tette lehetővé.

⁷⁹ A Zabolai fizetéseképtelensége, *Budapesti Hírlap*, 1925. február 28., 11. p.

⁸⁰ A Zabolai Faipar fizetéseképtelensége, *Magyarország*, 1925. február 28., 15. p.

⁸¹ Kényszeregyezségek, *Pesti Hírlap*, 1925. október 16., 16. p.; Kényszeregyezségek és csődök, *Budapesti Hírlap*, 1925. október 16., 12. p.

⁸² Gróf Mikes Ármin irodájának elbocsátott tisztviselői, *Pesti Napló*, 1925. október 13., 14. p.; Gróf Mikes Ármin harca magántitkárával a Kúria munkaügyi tanácsa előtt, *Pesti Napló*, 1927. július 24., 66. p.

⁸³ Új kezdekbe került a Zabolai vezetése, *Pesti Napló*, 1926. július 20., 20. p.

1922 augusztusában a román agrártörvény alapján Mikes Ármin sepsibükszádi 8500 holdas birtokát kényszerbérlet alá vonták és szétosztották.⁸⁴ A Sepsiszentgyörgyi Kisajátítási és Földhözjuttatási Járási Bizottság (Comisia de Ocol Sfântu Gheorghe) 1922. november 5-i 85. számú határozata alapján a sepsibükszádi birtokot, bár Mikest abszenteistának minősítették, mégis az 1921. július 30-i földreform 8. cikkelye alapján kobozta el, nem pedig a 6. cikkely 9. pontja szerint. Ugyanez a bizottság 1923. március 29-i 50. számú határozatában ugyancsak a földreform 8. cikkelyére hivatkozva az egerpataki birtokot is véglegesen kisajátította.⁸⁵ A korabeli sajtó a továbbiakban a „8000 holdas zabolai uradalom” sorsáról cikkezett, és az 1923-tól számított zabolai birtokpert főleg 1935–1937 között próbálták összefoglalni.

Kisajátítási határozatok, végzések és ítéletek (1923–1937)

1923. május 9-én a Kézdivásárhelyi Kisajátítási és Földhözjuttatási Járási Bizottság (Comisia de Ocol pentru expropriere și împrăștiare Tg. Secuiesc) határozatban állapította meg, hogy a budapesti 372/1903. és 1908/1909. számú közjegyzői iratok alapján Mikes Klementina felerészben férjével, Mikes Árminnal a székelypetőfalvi, imecsfalvi, szörcsei és zabolai birtokok társtulajdonosa, meghagyta neki a kisajátítási törvény előírta részt, míg az abszenteistának minősített Mikes Ármin tulajdonában álló részt teljes mértékben kisajátította, csupán a kastélyt és a parkot hagyva meg számára. A birtokukban álló erdők ügyében, az erdészeti értesítő hiányában, a járási bizottság nem nyilatkozhatott.⁸⁶

A járási bizottság határozatát mind Mikes Ármin, mind a Háromszéki Mezőgazdasági Tanácsadó (Consilierul Agricol Trei-Scaune) megfellebbezték. 1923. augusztus 14-i 247. számú határozatában a Háromszék megyei bizottság elfogadta a gróf fellebbezését, módosította a járási bizottság határozatát, megállapította, hogy a vitás birtokok fölött a Mikes házaspár egyenjogú társtulajdonosok, és kijelentette, hogy Mikes Ármin nem abszenteista, s visszautasította az erre hivatkozó kisajátítást. A mezőgazdasági tanácsadó fellebbezését, mely Mikes Klementina társtulajdonosi jogát támadta, alaptá-

⁸⁴ Földosztás Erdélyben, *Budapesti Hírlap*, 1922. augusztus 13., 12. p.

⁸⁵ Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Arhive Diplomatice [Külgügyminisztérium, Diplomáciai Levéltár Igazgatósága, a továbbiakban MAEDAD], fond Problema 11: Arhiva constituită în perioada 1752–1947 privind proprietăți ale statului și particularilor în străinătate și ale străinilor în România [11-es probléma fond: 1752–1947 között létesített archívum az állam és magánszemélyek külföldi, illetve idegenek romániai birtokairól, a továbbiakban fond Problema 11], Expropriere Ardeal, volumul 4 privind afacerea Mikes, 1930–1938 [Erdélyi Kisajátítások, 4. kötet a Mikes-ügyeletről, 1930–1938, a továbbiakban Erdélyi Kisajátítások, 4. köt. Mikes-ügyelet], 161. f.

⁸⁶ MAEDAD, fond Problema 11, Erdélyi Kisajátítások, 4. köt. Mikes-ügyelet, 165. f.

lannak minősítette. A határozat lehetővé tette, hogy a kisajátítás az 1921-es földreform megállapította kvóták alapján valósuljon meg.⁸⁷

A megyei bizottság határozata ellen 2 felülvizsgálati kérvényt nyújtottak be az illetékes agrárbizottsághoz (Comitetul Agrar). Az első a Háromszéki Mezőgazdasági Tanácsadó 1923. október 10-i 3194. számú beadványa, mely csupán a lecsapolt, vízmentesített Mikes-területekre vonatkozott. A másik az 1923. december 13-i 39179. számú beadvány, amelyet Kovászna és Zabola községek faluküldötségei terjesztettek fel. A Háromszéki Mezőgazdasági Tanácsadó azonban az 1923. október 27-i 2416. számú átiratában, melyet az agrárbizottság 34616. számon október 30-án regisztrált, végül visszavonta felülvizsgálati kérvényét.⁸⁸

Csupán három évvel később született újabb határozat. Ekkor az agrárbizottság 1926. október 26-i 909. számú végzésében ugyan elkésztetnek minősítette Kovászna és Zabola községek felülvizsgálati kérelmét, de helyt adott a Háromszéki Mezőgazdasági Tanácsadó szinte azonnal visszavont kérelmének. A Háromszék Megyei Bizottság 1923. augusztus 14-i 247. számú határozatát teljesen átalakította. Az eljárás tárgyát képező birtokok egyedüli tulajdonosaként Mikes Ármint nevezte meg – feleségét teljesen kizárva a tulajdonjogból –, majd abszenteistának minősítette, és ennek következményeként kimondta minden vidéki birtokának kisajátítását, legyen az szántó, lecsapolt vagy öntözött terület, erdő, legelő, kertek stb., csupán az épületeket, a bekerített udvarokat és parkokat hagyva meg az eredeti tulajdonban. A végzést 1926. november 6-i 9197. számú átiratában a fellebbezők tudomására hozta.⁸⁹

A Mikes házaspár az agrárbizottságnál beadott 1927. október 20-i 6085. számú kérelemben tiltakozott a végzés ellen, mellékelve egy felülvizsgálati kérelmet is, arra hivatkozva, hogy a bizottság nem vette figyelembe azt, hogy a Háromszéki Mezőgazdasági Tanácsadó a 34617. szám alatt 1923. október 30-án regisztrált kérelmében visszavonta felülvizsgálati javaslatát.

1928. október 30-i 449. számú ítéletében az agrárbizottság visszautasította a fellebbezést, de indoklásában elismerte, hogy a Háromszéki Mezőgazdasági Tanácsadó valóban visszavonta felülvizsgálati kérelmét. Ez a tény elkerülte a figyelmüket, tudomásulvétele nyilván nem vezetett volna a későbbi végzéshez, sőt mi több, érvényben tartotta volna a megyei bizottság Mikesékre kedvező 247/1923. számú határozatát. Tekintettel arra, hogy az ítélt tény elvének hatálya szerint (*principiul autorității lucrului judecat*) végleges határozat született, amely „megoldotta” a fellebbezők kisajátításra vonatkozó kérelmét, az agrárbizottság úgy vélte, nincs mód a visszakozásra, és továbbra is érvényben tartotta az 1926. október 28-i 909. számú végzést.⁹⁰

⁸⁷ Uo., 69–70. (hátoldal is) f.

⁸⁸ Uo., 71–73. és 152–153. f.

⁸⁹ Uo., 74. és 153. f.

⁹⁰ Uo., 153. és 166. f.

Az agrárbizottság az ítélet tartalmát 1928. október 18-i 4760bis. számú jelentésében a mezőgazdasági és területi minisztérium főtitkárával ismertette, és ez az akkori miniszterhez, Constantin Argetoianuhoz is eljutott. A nyilvánvalóan hibás döntést Argetoianu megpróbálta kiigazítani. A főtitkár jelentésére tett intézkedési javaslatában (*rezoluție*) a földreform 37. cikkelyére hivatkozva arra kérte a bizottságot, hogy véleményezzék, ha a tulajdonosnak visszaadhatják azokat a területeket, amelyeket mentesítettek a kisajátítástól a Háromszék Megyei Bizottság határozata nyomán, és amelyeket az agrárbizottság a földreform 6. cikkely b) pontja alapján kisajátított, meghagyva így a Háromszék Megyei Bizottság megállapította területeket, amely érvényben maradt volna, ha az agrárbizottság figyelmét nem kerüli el a Háromszéki Mezőgazdasági Tanácsadó visszavont felülvizsgálati kérelme.⁹¹

A román hatóságok Trandaburu mezőgazdasági főinspektor jelentéséből úgy tudták, hogy a régió lakóinak földművelésre és erdőbirtokra vonatkozó földosztási kérelmeit már teljesítették, és Mikes kisajátított birtokai tulajdonképpen az állami földalapban (*rezerve de stat*) kaptak helyet. Ez a megállapítás az agrárreform 8. cikkelye alapján lehetővé tette, hogy „a síkvidéken” magántulajdonban meghagyható legnagyobb területet, 500 kataszteri holdat engedélyezhessenek. Visszaszolgáltatásuk értelemszerűen nem ütközött volna a földreform végrehajtásakor megfogalmazott alapelvekbe.⁹²

A felső nyomásra kiállított 1928. október 30-i 40. számú értesítőt (*aviz*) – melyben az agrárbizottság elismerte, hogy az elkövetett hibát csak közigazgatási úton lehet orvosolni⁹³ – a mezőgazdasági és területi minisztérium 1928. november 1-jén jóváhagyta, majd parancsot adott a Kisajátítások Általános Pénztárának (Casa Generală a Împroprietărilor) a visszaszolgáltatásra. A rendelkezést a Mezőgazdasági és Területi Minisztérium Földvagyon Igazgatósága (Direcția Funciară) az 1928. november 7-i 38267. számú értesítőben hozta a fellebbezők tudomására. A parancsot a miniszter személyesen is megismételte 1928. november 30-án, azt is közölve, hogy az agrárreform hatálya alá eső területek ügyében ezúttal a Háromszék Megyei Bizottság 247/1923. számú határozata a jogerős.⁹⁴

A miniszteri parancsot azonban nem hajtották végre, sőt 1933. augusztus 24-én a 78087. számú parancsban a Mezőgazdasági és Területi Minisztérium Földreform Igazgatósága (Direcțiunea reformei agrare) a Háromszék Megyei Mezőgazdasági Ügyosztályt (Serviciul Agricol Trei-Scaune) arra utasította, hogy hajtsa végre az agrárbizottság 909/1926. számú határozatát, amely kimondta Mikes Ármin zabolai birtokának teljes mértékű kisajátítását. 1933.

⁹¹ Uo.

⁹² Uo., 153–154. és 166–167. f.

⁹³ Uo., 75–76., 196. (háttoldal is), 200. és 212. (háttoldal is) f.

⁹⁴ Uo., 77. és 128. f.

november 11-én a Háromszék Megyei Mezőgazdasági Ügyosztály igazgatójának parancsára Mikes zabolai, imecsfalvi, székelypetőfalvi, szörcsei és hatolykai birtokait kisajátították. Az intézkedés következtében 9148 kataszteri hold került román állami tulajdonba. Személyi ellentétek is beleszólhattak a történésekbe, ezt támasztja alá Zentai Ernő sepsiszentgyörgyi ügyvéd 1934 januárjában adott hivatalos nyilatkozata. Az itt foglaltak szerint 1933 folyamán, amikor Mikes tárgyalásokat folytatott birtokai kisajátításáról Voicu Nițescu mezőgazdasági miniszterrel,⁹⁵ a Sepsiszentgyörgyi Mezőgazdasági Szakszolgálat igazgatója, Tache Peaha megkérte Zentait, hogy hozza Mikes tudomására, abban az esetben, ha megpróbálja a földreformhoz kapcsolódó ügyét az ő megkerülésével közvetlenül a miniszterrel megoldani, akkor ő abszenteistának minősíti a grófot, és kisajátítja nemcsak a Zabola községi, hanem a megmaradt sepsibükszádi birtokait is.⁹⁶

1934. március 1-jén Mikes ügyében a minisztertanács elnökségéhez (Președinția Consiliului de Miniștri) fordult, és az erről értesített mezőgazdasági és területi minisztérium arra kérte saját ügyvédi tanácsát, hogy állítson ki erről egy értesítőt (*aviz*). A 627/1934. számú értesítő az agrárbizottság 909/1926. számú határozata és a kisajátítás mellett foglalt állást, miután úgy vélte, hogy az állam nem mondhat le az ebből a határozatból eredő jogokról. A szakminisztérium ennek megfelelően jóváhagyta a korábbi intézkedéseket.⁹⁷

Némileg korábban, 1934 februárjában Mikes Ármin a külügyminisztériumot is megkereste, közbenjárást kérve. A szakminisztérium jogi tanácsa (Consiliu Juridic) 1934. március 20-i 60. számú értesítőjében mérlegelte a tényeket. Számításba vette annak a lépésnek a következményeit, ha a gróf a Nemzetek Szövetségéhez fordul panaszával, és ezért három megoldást javasolt: 1) mondják ki, hogy az agrárbizottság hibásan meghozott végzésének nincsenek jogi következményei; 2) vonják vissza az utolsó miniszteri intézkedést és helyezték vissza a dolgokat az 1928. évi állapotokba, amikor a mezőgazdasági és területi minisztérium még a visszaszolgáltatásról rendelkezett; 3) hozzanak létre egy „tranzakciót” Mikessel.⁹⁸

1934. november 14-én, majd 1935. január 3-án a károsultak újból bírósági keresettel fordultak a hatóságokhoz, kérve, hogy ismerjék el tulajdonjogukat és adják vissza a kisajátított birtokokat, amelyek a telekkönyvi bejegyzések tanúsága szerint továbbra is a Mikes Ármin néven szerepeltek. 1935. február 4-én

⁹⁵ Voicu Nițescu (1889–1954?) brassói születésű román politikus, államminiszter, közmunka- és közlekedésügyi miniszter, mezőgazdasági és területi miniszter, munkügyi miniszter. L.: <http://www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/ioanitoiu/dictionar_no/no/dictionarno_9.html> (letöltve: 2018. 04. 12.).

⁹⁶ MAEDAD, fond Problema 11, Erdélyi Kisajátítások, 4. köt. Mikes-ügylet, 129. f.

⁹⁷ Uo., 182. f.

⁹⁸ Uo., 90–97., 177–180. és 204. (háttoldal) f.

a háromszéki törvényszék C. 2170/1934/9. számú ítéletében a Mikes-birtokok visszaszolgáltatásáról döntött, a mezőgazdasági és területi minisztériumot pedig 100 000 lej perköltségre kötelezte. 1935. április 11-én a román állam képviselőjében a szakminisztérium megfellebbezte a törvényszéki ítéletet. Ezen túlmenően pedig utasította a háromszéki csendőrséget, hogy fossa meg Mikes a birtokaitól, nem törődve a törvényszéki határozattal, amely a per végéig bírósági zárlat alá helyezte őket. Mikes Ármin 1935. április 18-án sürgönyben fordult Gheorghe Tătărescu miniszterelnökhöz⁹⁹ a helyzet orvoslásáért.¹⁰⁰

1935. november 23-án a brassói ítélőtábla II. szakosztálya az 1935. november 23-i nyilvános tárgyaláson meghozta a C. II. 861/1935-29. számú polgári végzést. Alaptalannak minősítette és visszautasította a mezőgazdasági és területi minisztérium fellebbezését, és kötelezte kényszervégrehajtást (*execuție silită*) is kilátásba helyezve, hogy 15 napon belül 30 000 lej perköltséget fizessen a felperes Mikes házaspárnak.¹⁰¹

A brassói ítélőtábla kedvező döntését követően, 24740/936. számú beadványában Mikes Ármin peren kívüli megegyezést ajánlott a minisztériumnak. A szakminisztérium jogügyi szakosztálya 2329/1936. számú átiratában az Igazságügyi Minisztérium Állami Ügyvédi Legfelsőbb Tanácsának (Consiliul Superior al Avocaturii Statului din Ministerul Justiției) véleményét kérte a Mikes házaspár javasolta megoldásról. Az összeülő testület az 1936. október 27-i tanácskozás során, majd a kiállított 426. számú értesítőben (*aviz*) nagy többséggel az ajánlat elutasítását és a brassói ítélőtábla polgári végzésének megfellebbezését támogatta. Az értesítőt követő véleményezés megjegyezte, számolni kell azzal is, hogy a Legfelső Semmitő- és Ítélszék visszautasítja a fellebbezést és fenntartja a brassói ítélőtábla végzését. Ez esetben az állami fellebbezés visszavonását ahhoz a feltételhez kötötték, hogy Mikes Ármin a javasolt „tranzakcióban” mondjon le az állammal szembeni bármilyen kártérítésről.¹⁰²

1937. február 25-én 11316. számú beadványával Mikes Ármin újból a külügyminisztériumhoz fordult. Ismertette az ügyében történt újabb fejleményeket, hogy a Külügyminisztérium Jogi Tanácsának 1934. évi véleményezését,

⁹⁹ Gheorghe Tătărescu (1886–1957) román ügyvéd, diplomata, politikus, 1934–1947 között két ciklusban miniszterelnök, három ciklusban pedig külügyminiszter volt. L. CHISTOL, Aurelian: *România în anii guvernării liberale Gheorghe Tătărescu (1934–1937)*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2007; ION, Narcis Dorin: *Gheorghe Tătărescu și Partidul Național Liberal (1944–1948)*, Editura Tritonic, București, 2003.

¹⁰⁰ MAEDAD, fond Problema 11, Erdélyi Kisajátítások, 4. köt. Mikes-ügylet, 127. f.

¹⁰¹ A végzéssel mind a magyarországi, mind az erdélyi magyar sajtó is foglalkozott. L.: Hírek (Mikes Ármin gróf visszaperelte nyolcezer holdas kisajátított birtokát), *Buda-pesti Hírlap*, 1935. november 29., 9. p.; Mikes Ármin gróf visszaperelte kisajátított birtokát, *Buda-pesti Hírlap*, 1936. február 15., 4. p.; Táblai ítélet mentette meg Mikes Ármin gróf székelyföldi birtokát, *Keleti Újság*, 1936. február 20., 5. p.

¹⁰² MAEDAD, fond Problema 11, Erdélyi Kisajátítások, 4. köt. Mikes-ügylet, 181–186. f.

mely a nemzetközi jogot is figyelembe véve tranzakciót ajánlott az ügy lezárására, a mezőgazdasági és területi minisztérium elutasította és a Legfelső Semmítő- és Ítélszék elé vitte az ügyet, amely 1937. május 19-et jelölte ki tárgyalásra. A gróf arra kérte Victor Antonescu külügyminisztert,¹⁰³ hogy járjon közbe azért, hogy a tanács véleményezését az Állami Ügyvédek Legfelsőbb Bizottsága a nemzetközi jog szerint is megvitathassa.¹⁰⁴

1937. március 1-jén a külügyminisztérium a mezőgazdasági és területi miniszterhez intézett átíratában arra kérte a társminisztériumot, hogy küldjék át a Mikes-peranyagot szakvéleményezésre, miután olyan információk birtokában állnak, miszerint Mikes a birtokkiszajátítási ügyével a genfi Nemzetek Szövetségének Tanácsához kíván fordulni. A Mezőgazdasági és Területi Minisztérium Jogügyi Szakosztálya március 4-én továbbította a teljes anyagot: az 5868/923., a 270/934., az 1040/934., az 1093/935. és az 54/936. számú dossziékat, csatolva az Állami Ügyvédek Legfelső Tanácsának 426/936. számú értesítőjét is.

A Külügyminisztérium Jogi Tanácsa az 1937. március 5-i ülésének eredményét a 25. számú értesítőben összegezte. Továbbra is fenntartotta a korábbi, 1934. március 20-i 60. számú szakvéleményezésben foglaltakat, és úgy vélte, hogy személyesen a mezőgazdasági és területi miniszter kellene foglalkoznia az ügygel. Elég lenne Genfben csupán az ügy kifejtését elolvasni – írták –, és már abból kiderülne a nyilvánvaló igazságtalanság, amelyet Mikessel szemben elkövettek, amelyet ráadásul maga az agrárbizottság is beismert, és két mezőgazdasági és területi miniszter is állást foglalt ellene. Felhívták a figyelmet arra, hogy a Nemzetek Szövetségének Bizottsága nem fog procedurális okokról tárgyalni – amelyekre hivatkozva a szakminisztérium reméli, hogy megsemmisítik majd a brassói ítéltábla döntését –, nem lesz tekintettel a romániai bírósági határozatokra, és csupán Mikes gróf alapvető jogait (*fondul dreptului*) tartja majd fontosnak. „Az ügy nem olyan természetű, hogy az ország külföldi presztízsét növelje” – írták, és folytatásként azt javasolták a mezőgazdasági és területi minisztériumnak, hogy indítsa újra a tárgyalást a gróffal, s találjanak egy olyan megoldást, amely nem vezet majd a Nemzetek Szövetsége előtti panaszhoz. A külügyminisztérium a Jogi Tanács szakvéleményéről a társminisztériumot 1937. március 12-én értesítette.¹⁰⁵

Időközben, külügyminisztériumi közbenjárásra, Mikes Ármint – ismeretlen időpontban, vélhetően április folyamán – Gheorghe Tătărescu miniszterelnök külön audiencián fogadta. A beszélgetés során a gróf ismertette a közte és a mezőgazdasági és területi minisztérium között megvalósítandó

¹⁰³ Victor Antonescu (1871–1947) román politikus, igazságügyi miniszter, pénzügyminiszter, külügyminiszter.

¹⁰⁴ MAEDAD, fond Problema 11, Erdélyi Kisajátítások, 4. köt. Mikes-ügylet, 176. f.

¹⁰⁵ Uo., 187–188. és 192. (háttoldal is) f.

kiegyezés feltételeit. Majd erre a beszélgetésre hivatkozva, 1937. április 22-én megküldte a szakminisztériumnak az új és az előzőhöz képest módosított kiegyezési javaslatait, melynek egy hónap érvényességet szabott. Mondani-valóját három pontban foglalta össze: 1) Hajlandó a román államnak eladni a régió földosztási kérelmei teljesítésére 350 hold szántóföldet a napi árfo-lyamon, továbbá 2200 hold erdőt 1000 lejért holdanként, azzal a feltétellel, hogy 2) a minisztérium vonja vissza a Legfelső Semmítő- és Ítélszékhez a brassói ítélőtábla végzése ellen benyújtott fellebbezését és a továbbiakra nézve a Háromszék Megyei Kisajátítási Bizottság 247/1923. számú határozata maradjon jogerős. 3) A Mikes családot ért károk összegét végleges és kötelező érvényű döntőbíráskodás határozza meg, miközben az alulírottak már most lemondanak mindenféle kártérítési követelésről, amely esetleg meghaladná az 50 000 000 lejt. A döntőbírói bizottságba egy-egy képviselőt az érintett felek jelölnek, miközben a döntőbíró a két jelölt közösen választaná.¹⁰⁶

Mikes Ármin ajánlatát a mezőgazdasági és területi minisztérium másodszor is elutasította. 1937. november 3-án megkezdődtek az újabb tárgyalások, a Mikes házaspárt Istrate Micescu¹⁰⁷ és M. Stern ügyvédek képviselték. December 8-án a Legfelső Semmítő- és Ítélszék 1. [polgárjogi] szakosztálya 2756. számú végzésében helyt adott a szakminisztérium fellebbezésének, megsemmisítette a brassói ítélőtábla Mikesékre kedvező határozatát, és az agrárbi-zottság 909/1926. számú végzését tekintette a továbbiakra nézve jogerősnek és irányadónak. Visszautasította az alperesek keresetét (*acțiunea*), és 1000 lej perköltség és 4000 lej ügyvédi honorárium kifizetésére kötelezte őket.¹⁰⁸

További külügyminisztériumi közbenjárások (1938)

1938. január 26-án a Mikes házaspár újból beadvánnyal fordult a külügymi-nisztériumhoz, melynek élén rövid ideig – 1937. december 29-től 1938. február 10-ig – az ügyüket a semmítőszék előtt sikertelenül védő Istrate Micescu állt. Röviden összefoglalták a szerencsétlen kimenetelű ügyet, melynek végered-ményével képtelenek voltak azonosulni. 12 éve már annak – írták –, hogy az igazságszolgáltatásban bízva próbálják a törvény előírta jogokat megszerez-ni, ez azonban nem sikerült, és nem tudnak megszabadulni attól az érzéstől, hogy erőfeszítéseik sikertelenségének oka nagymértékben kisebbségi státu-szukhoz köthető. A továbbiakra nézve kifejtették, hogy a teljesen egyenlőtlen

¹⁰⁶ Uo., 194. f.

¹⁰⁷ Istrate Micescu (1881–1951) román jogász, egyetemi tanár, politikus, külügyminisz-ter, igazságügyi miniszter. L. DUȚU, Mircea: *Istrate N. Micescu. O legendă a vieții juridice românești, Viața. Opera. Moștenirea*, Editura Economică, București, 2000.

¹⁰⁸ MAEDAD, fond Problema 11, Erdélyi Kisajátítások, 4. köt. Mikes-ügylet, 199–203. f. A Legfelső Semmítő- és Ítélszék végzéséről a magyarországi sajtó is cikkezett. L.: A románok elkobozták gróf Mikes Ármin hétezer holdas zabolai birtokát, *Pesti Hírlap*, 1937. december 17., 4. p.

küzdelemben még mindig nem akarnak olyan törvényes utakon elindulni, amelyeket bukaresti hivatalos körökben az igazán hazafias érzelmekkel összegegyeztetetlenként értelmeznének, és ezért fordulnak újra a külügyminiszterhez, hogy közbenjárásával tegye lehetővé az ügy békés megoldását. A 4842. számú beadvány hatására a külügy harmadszor is intézkedéseket fogantatosított. Néhány nappal később, 1938. január 28-án átiratban kereste meg a mezőgazdasági és területi minisztert, és ismét figyelmeztette arra, ha Mikes Ármin kisebbségi eljárást kezdeményez a Nemzetek Szövetségénél, akkor annak a román kormányra nézve kellemetlen következményei lesznek.¹⁰⁹

1938. március 17-én Mikes Ármin újból beadvánnyal fordult a külügyminisztériumhoz. Vélhetően a korábban bekövetkezett személycserére reagált, mely következtében a korábbi miniszterelnök Tătărescut nevezték ki a külügyi tárca élére. A gróf a helyzet ismertetése után, utalva az 1937. évi külön meghallgatásra, két jövőbeni megoldást körvonalazott: 1) Az alkotmány 99. cikke alapján 300 000 000 lejes kártérítési perrel fenyegette a mezőgazdasági és területi minisztériumot, mely a polgári törvénykönyv 999–1000. cikkelyeinek alapján felelős volt tetteiért. 2) Magyar kisebbségiként a Nemzetek Szövetségéhez fordul az 1919. évi párizsi kisebbségi szerződés védelmező rendelkezésére hivatkozva, hogy a román államtól vagy a Nemzetek Szövetségétől, vagy pedig a Nemzetek Szövetsége egyezményének értelmében a Hágai Állandó Nemzetközi Bíróságtól megkapja az őket megillető kártérítést.¹¹⁰

A Külügyminisztérium Jogi Tanácsa 1938. március 24-én összefoglaló jelentést készített Mikes ügyéről, és néhány nappal később, március 29-én külön is megtárgyalta az újabb fejleményeket. Az ekkor kiállított 20. számú értesítő továbbra is kitarzott az 1934. és 1937. évi korábbi szakvéleményezések mellett, különösen a Legfelső Semmítő- és Ítélszék 2756/937. számú végzését követően. Úgy vélték, hogy azok a körülmények, amelyek a vitához vezettek, olyan természetűek, hogy semmi esetre sem juthatnak a nemzetközi bírósági fórumok tudomására, mert a reklamáció eredményétől függetlenül aláásná a külföld előtt a román állam tekintélyét. 1938. április 22-én a külügyminisztérium a mezőgazdasági és területi minisztériumhoz intézett átiratában megküldte a Jogi Tanács harmadik, 20. számú szakvéleményezését is, és az új külügyminiszter – Nicolae Petrescu-Comnen¹¹¹ – ismét kérte minisztertársát, hogy „tranzakcióban” zárják le az ügyet.¹¹²

¹⁰⁹ MAEDAD, fond Problema 11, Erdélyi Kisajátítások, 4. köt. Mikes-ügylet, 195. (háttoldal is) és 197. (háttoldal is). f.

¹¹⁰ Uo., 198. f.

¹¹¹ Nicolae Petrescu-Comnen (1881–1958) román jogász, diplomata, politikus, külügyminiszter, majd emigráns. L.: VIȚALARU, Adrian: *Nicolae Petrescu-Comnen – Diplomat*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi, 2014.

¹¹² MAEDAD, fond Problema 11, Erdélyi Kisajátítások, 4. köt. Mikes-ügylet, 204–207. (háttoldal is). f.

1938. május 28-án Mikes Ármin ismét beadvánnyal fordult a külügyminiszterhez, melyhez csatolt egy memorandumot a megkülönböztetett bánásmód (*tratament diferențiat*) alátámasztására, amely a magyar kisebbségek körében végrehajtott birtokkisajátításokat és a mindenféle törvényes keretet mellőző eljárásokat összegezte. Kérte a külügyminisztert, járjon közbe a kormánynál ügye megoldásáért, amelyet egyébiránt már többször is megígértek. Kifejtette, hogy a(z 1933-as) kisajátításokat követően 300 000 000 lejes kár érte, de mielőtt ügye a nemzetközi fórumok elé kerülne, hajlandó elfogadni egy tranzakciót azzal a feltétellel, hogy az egyezség mihamarabb megvalósuljon.¹¹³

Mikes 32088. számú beadványára a Külügyminisztérium Jogi Tanácsa negyedszer is összeült. Az ekkor kiállított 1938. június 7-i 46. számú értesítőt június 20-án megküldték a mezőgazdasági és területi minisztériumnak is. Külön felhívták a figyelmet a szakvéleményezés utolsó részére, amely abszolút szükségesnek mondta a román állam és Mikes Ármin közötti megegyezést.¹¹⁴

1938. október 24-én Mikes Ármin francia nyelvű, 64397. számú beadványban fordult a külügyminiszterhez, és részletesen ismertette a legújabb fejleményeket. Az elmúlt hónapok külügyi közbenjárásai jó irányba mozdították el az eseményeket. A „tranzakciót”, melyhez a kormány is hozzájárult, ugyan még nem sikerült létrehozni, de történt előrelépés az ügyben. Mikes több beszélgetést is lefolytatott Gheorghe Ionescu-Șișești mezőgazdasági és területi miniszterrel,¹¹⁵ és megegyeztek abban, hogy a környékbeli parasztok igényeinek kielégítésére Mikes elad 2400 hold erdőt és 600 hold szántót. A kárpótlás ügyében azonban nem tudtak megegyezésre jutni. A gróf ekkor még – az állami kárfelmérők szakvéleménye alapján, mely több mint 100 000 000 lejt állapított meg – 50 000 000 lej kártérítést és további 16 000 000 lejt kért az eladásra szánt birtokokért. Mikes ismertette a külügyminiszterrel az új ajánlatát is – az ügy gyors lezárásáért 35 000 000 lejre módosította igényeit, melyből a kártérítés összege 19 000 000 lejre csökkent –, és ismét közbenjárását kérte a kormánynál. A külügyminisztérium még aznap továbbította Mikes új ajánlatát személyesen Ionescu-Șișești mezőgazdasági és területi miniszternek, külön felhíva a figyelmet a gróf kártérítési igényeinek jelentős csökkenésére.¹¹⁶

A román külügyminiszteri dosszié Mikes-ügyletet részletező anyaga itt véget ér, és nem tudósít a továbbiakról. Constantin Argetoianu emlékiratai-

¹¹³ Uo., 208–210. f.

¹¹⁴ Uo., 211. és 226. (hátoldal is). f.

¹¹⁵ Gheorghe Ionescu-Șișești (1885–1967) agronómus, a Román Akadémia tagja, politikus. 1931–1940 között három ciklusban mezőgazdasági és területi miniszter volt. L.: <<http://gheorghe.manolea.ro/2011/03/12/gheorghe-ionescu-sisesti-%E2%80%93-cea-mai-insemnata-personalitate-a-agronomieii-romaneesti/>> (letöltve: 2018. 04. 12.).

¹¹⁶ MAEDAD, fond Problema 11, Erdélyi Kisajátítások, 4. köt. Mikes-ügylet, 227–228. f.

ban megjegyzi, hogy II. Károly király uralkodásának utolsó napjaiban végül sikerült a „tranzakciót” megvalósítani. „Ez a Mikes-ügylet – írta – a román rendszer egyik szégyene volt Erdélyben; végigsétáltatták az összes európai kancellárián, mi több, a genfi bizottságok előtt is vita tárgyát képezte.”¹¹⁷ További tájékoztatással szolgál – a Securitate Irattárát Vizsgáló Országos Bizottság Levéltárában őrzött Mikes Ármin-dosszié – Paul Ștefănescu ügyvéd 1940. augusztus 13-i sajtóközleménye a kovásznai románok földhözjuttatásáról. Ștefănescu a zabolai uradalom szétosztásáért harcolt, miután az első világháborús román önkénteseket és a nekik járó „elmaradt” földosztást képviselte. Közleménye – a jogi küzdelem egy másik színterét is bemutatva – 1926-tól részletezi a főbb eseményeket, melyek végeredményeként Mikes Ármin a második bécsi döntés bekövetkeztekor is zabolai birtokainak tulajdonosaként szerepel.¹¹⁸

Következtetések helyett

A román állampolgárság megszerzéséért, iparvállalatai és földbirtokai megmentéséért folytatott küzdelem lehetetlen lett volna a korabeli informális kapcsolat *tőkeként* történő felhasználása nélkül. Mikes Ármin kapcsolata a két világháború közötti Magyarországgal egy pillanatra sem szakadt meg – sógora gr. Bethlen István miniszterelnök, testvére Mikes János római katolikus szombathelyi püspök, kiterjedt erdélyi, anyaországi és külföldi rokonsággal bírt, nagyobbik lánya, Klementina Auersperg Károly osztrák herceggel kötött házasságot –, felesége a budapesti társasági élet állandó résztvevője, míg ő maga, amennyire romániai ügyei lehetővé tették, Horthy Miklós kormányzó, a miniszterelnök vagy a budapesti román nagykövetségen adott fogadások hivatalos meghívottja volt.¹¹⁹ Ugyanakkor Bukarestben is kiváló kapcsolatokat tartott, a Jockey Club egyetlen magyar tagjaként pedig sok időt töltött a liberális politikai elit tagjaival.¹²⁰ Kiválóan érzékelte a bukares-

¹¹⁷ ARGETOIANU, Constantin: *Memorii. Pentru cei de mâine: amintiri din vremea celor de ieri. Vol. VIII. Partea a VII-a (1926–1930)*, ed. NEAGOE, Stelian, Editura Machiavelli, București, 1997, 21. p.

¹¹⁸ ACNSAS, fond I, 938034 sz. d., 3–7. f.

¹¹⁹ Uo., 94–95. f.; Napi hírek. A román követség a kormányzó ebédjén, *Magyarország*, 1921. április 12., 5. p.; Napi hírek (Ebéd a kormányzónál), *Pesti Hírlap*, 1922. február 18., 5. p.; Napi hírek (Estebéd Harding tiszteletére), *Pesti Hírlap*, 1924. március 29., 6. p.; Miklós román herceg löncsöt adott Horthy kormányzó tiszteletére, *Magyarország*, 1931. április 10., 2. p.

¹²⁰ L.: BOSSY, Raoul: *Recollections of a Romanian Diplomat, 1918–1969. Diaries and Memoirs of Raoul Bossy, I.*, Hoover Institution Press – Stanford University Press, Stanford, 2003, 166, 176 p.; BOSSY, Raoul V.: *Amintiri din viața diplomatică: 1918–1940, II.*, Editura Humanitas, București, 1993, 275–276. és 289–290. p.

ti pártpolitika rezdüléseit. Bejáratos volt II. Károly román királyhoz is, aki 1932-ben mezőgazdasági érdemeiért parancsnoki kereszttel tüntette ki őt.¹²¹ A budapesti és bukaresti politikai körök közötti közvetítő *híd* szerepe¹²² további kutatásokat igényel, de a Sziguránca iratai alapján a magyar és román közeledés híve volt, aki elítélte és károsnak tartotta a budapesti politikai körök revizionista nyilatkozatait, és nem voltak kétségei az esetleges visszacsatolás következményei felől.¹²³ Bár a bukaresti politikai elit befogadta őt, magas rangú rokoni kapcsolatai, gyakori kiutazásai és az a tény, hogy „csak magyar alkalmazottakat tartott”, rávetették a Magyarország javára történő kémkedés gyanúját. Már 1921. évi hazatérését megelőzően is a Sziguránca legmagasabb tisztjei kértek tájékoztatást róla. Leveleit, postáját elfogták, listázták a bukaresti magyar nagykövetségen tett látogatásait. 1926-tól a hadügyminisztérium és értelemszerűen a hatáskörébe tartozó katonai hírszerzés és elhárítás (Marele Stat Major Secția a II-a) is foglalkozott vele.¹²⁴ A zabolai kastélyt irredenta-központként, látogatóit kémgyanúsként kezelték.¹²⁵ A Mikes elleni komolyabb intézkedések azonban elmaradtak, miután sajátos politikai akadályokba ütköztek. Háromszék magyar többségű világában a köztisztviselői réteg értelemszerűen magyar, a területi karhatalmi szervek és különösen a csendőrség – bukaresti meglátás szerint – pedig „alkalmatlan” volt az előkelő származásúak megfigyelésére. A gróf ellen esetenként fellépő hivatalosságra az is elbátortalanítóan hatott, hogy előbbi nyíltan hivatkozott közismert bukaresti politikusokra, akik majd a segítségére sietnek.¹²⁶ Szembetűnő, ahogyan Mikes javára a bukaresti politika folyamatosan elgáncsolta mind a román nemzetiségű hivatalnokok, mind a karhatalmi szervek ellene hozott intézkedéseit.

E tanulmány, mely részben élettörténeti rekonstrukció, bemutatja a kisebbségi sorsba jutott erdélyi magyar arisztokrata útkeresését is. Mikes Ármin esetében az impériumváltozás azonnali következményei kötelezővé tették a korszerű gondolkozást és egy olyan új életmodell kidolgozását, melyben a régi magyar élet formái és szellemisége megfértek és összeegyeztethetőnek bizonyultak a beköszönő román államiság és jogrend jellegzetességeivel.

¹²¹ Kitüntetés mezőgazdasági érdemekért, *Pesti Napló*, 1932. június 25., 11. p.

¹²² ARGETOIANU: *Memorii. Vol. VIII. Partea a VII-a*, 20–22. p.

¹²³ ACNSAS, fond I, 938034 sz. d., 109–115. f.

¹²⁴ Uo., 52–61. f.

¹²⁵ Uo., 101–108. f.

¹²⁶ L.: Gh. D. Rânzescu rendőrkapitánynak a belügyminiszterhez intézett 1930. december 26-i jelentése, Uo., 72–73. (háttoldal is) és 85–86. f.